

Spetsialne fond

~~9525~~
~~V62b~~

~~1.28.1917~~
~~1.10.~~
1917

EESTI KIRJANDUS

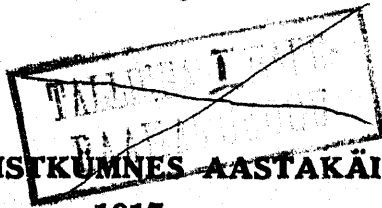
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTAL,
A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. KÖPP, J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÕNISSON.

TEGEV TOIMETAJA J. W. WESKI

ENSV
Riigilise Ajalik
Raamatukogu

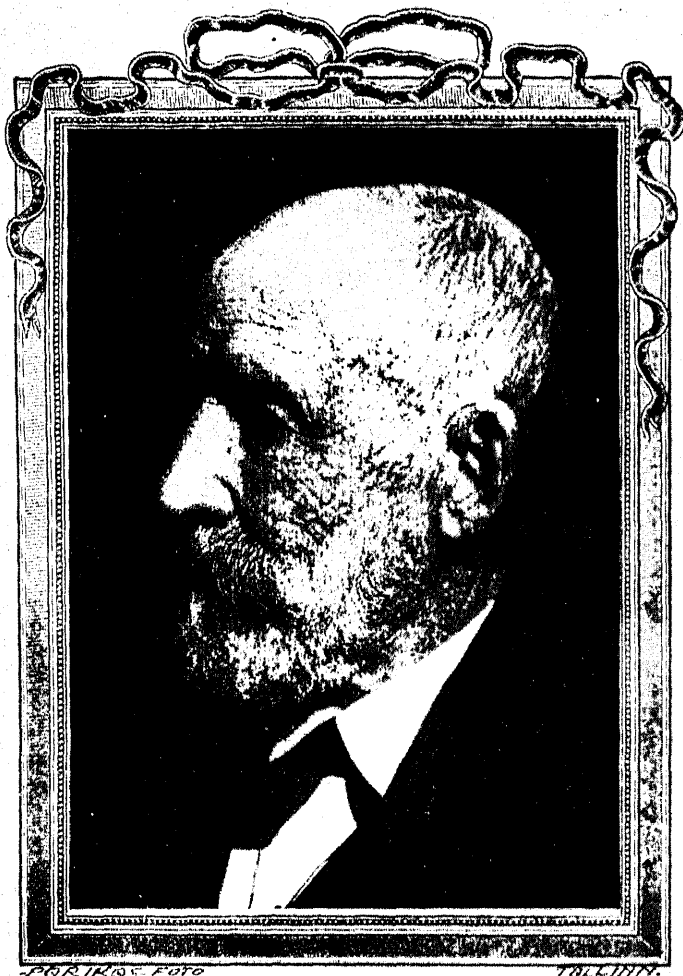
SP, 1429
EP4352

KAKSTEISTKUMNES AASTAKÄIK
1917

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

PORTR. FOTO

TALLINN.

A. Wäizenberg

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1917

XII AASTAKÄIK

№ 3

Eesti senior-kujuri A. Weizenbergi elukäigust.

(Ta 80. sünnipäeva puhul.)

Ei olnud siis meil veel „tundisid“ ega „kunsti“ kursusid — koolisid, ei kunstnikka (kujurid), ei kunstiseltsa ega -näitusi, mis oleksid õhutanud, kust oleks saanud näha, leida mõtet või algatust, äratust või õpetust. Ei olnud „Uue aasta õnnesoove“, ei „Bergmanni Abiraha“. „Magas maa ja tukkus taevas. Täheksed vähe vilkusid“ — nagu Suits Kreutzwaldi mälestades laulab. Olid ainult „tõpperite“, tislerte ja maalrite „värkstoad“, — sealt kiskusid, kasvasid, kangenesid välja meie esimesed kujurid, Eesti saava kunsti või kujunduse esimesed vilkuvad tähed: Koehler, Weizenberg ja Adamson.

Ei olnud siis meil veel rikkaid tohtrid (olid ainult kaks kehva, kes niisama vilkusid), polnud inseneera, arhitekta ega advokaata, kellel sajatuhandelised maad või majad ja kes vahel ka kunstile „ohverdavad“. Polnud tehastnikka, ei suurte laevade, maade või mõisate omanikka, kelle meelt-maitset võis üle odava päeva- või trükipildi suruda. Polnud ühisusi — raha-asutusi — panki, kes oma paleede katustele kallid valemkujuandid võisid valmistada lasta. Polnud „Eesti „kunstitemplid“, polnud Eesti linnu, linnavalitsusi, kes oma kodasid või avalikka aedu oleksid mõtelnud kunstikujudega kaunistada. Polnud paljut, paljut veel, mis praegugi veel puudub, mida aga praegu siiski võrdlemata rohkem on kui siis oli.

Võõrastes (võõravaimulistes) „värkstubades“ — käsitöölise juures kõigilt tõugataivate „poistena“ pidid nad algama ning orjama, võõraist värkstubadest välja võõrsile valguma, võõrsile oma värskema (noore ea) vaimu ning võimise viima, võõraste inimeste asude ning hoonete iluks, ehteks või õduks mõne oma ilusama, armsama töö või

toote — nagu esimese õrna armastuse — jätma, ohverdama — Eesti kujunduselu alguse esimesed märgid, idud ning õiekesed. Oleme pärastised selle aja ning asjade, võimiste või väärtuste kohta teab ka mis uutele või lahku minevatele arvamistele asunud, ülit ei salga: et mõnelgi meist ta kujundustee algul Koehleri, Weizenbergi või Adamsoni nimi Peetrilinnast, Roomast või Pariisist ees on vilkunud.

Ja näe: kui noori rohkem sai ja nad üksteise õlul ja järel hakkasid koju koonduma või sealt kutsed kuuldusid, siis tulid ka nemad, meie esimesed ja vanemad: Tartu I-sel Eesti kujundusnäitusel (kus Koehlerit, Maybachi enam polnud) ei puudunud isiklikult meie vanameistrid Weizenberg ja Adamson. Juba siis oli viimasel, endisel pariislasel, oma pealinna-ateljee kõrval ka omas kodupesakeses Baltiskis elu- ja töökoda, ja esimese, kauaaegse roomlase, meie tänavuse juubilar, 80-aastase Weizenbergi töid-kujundid näeme nüüd teist-kolmat aastat ühe Tallinna maja akendest vilkuvat..

„Ja puhugu vastu sull' surmatuul — —
Hing tõuseb isamaa poole!“

Vaatame täna veidi selle Weizenbergi elurada ja tegevust ta 80. eluaasta kõrgelt rõdult.

Sealt kaugelt ja alt madalast, kehvikust peale, nagu enamasti kõigil tolleaegsetel, kellel iseäranis maad ega maja polnud, algab see. August Ludvig Weizenberg sündis nii-ütelda saunamehe pojana — „Jaani-Mihkli“ nimelises majakeses Kanapää kihelkonnas, Erastvere vallas, Naha külas aastal 1837, 25. märtsil. Ta isa oli seal küla-kingsepp.

Ometi võrdlemisi vara (selle aja olude kohta) saab ta — vististi oma ristiisa, köster Ludvig Treffneri (Hugo ja Kornelius Treffnerite isa) õlul kooli — juba 9-aastaselt. Ta on sel ajal kasvu poolest nii äbarik, et ta koolivennad teda „väitsapääks“, s. o. noapeaks hakkavad hüüdma.

Kolm talvë käib ta siin — „köstrikoolis“, siis hakkab temast ta ristiisa ühes naisega „antvärki“ harutama ja nimelt soovitab ristiisa naine temast „teppermeisterit“ teha. Talle vaadatakse (Volmaris) koht valmis ja saadakse tingimised: 6 aastat õpiaega, kui omast käest (vanemilt) riided, 7 aastat — kui meistri poolt. Weizenbergil ei veagi „tepperi“ kutse, aga meister trööstib: olnud temalgi käed hakatuses tihtipeale tööst verised ja peksta saanud ka, aga kas pole ometi — meister saanud!

Weizenberg leeritatakse ära (16-aastaselt), „et“ — nagu leeritaja, Kanapää Holst arvab — „ta vaim siis tugevam oleks linnaelule vastu panema“. Aga „Erastvere herra“

ei anna nii noorele inimesele passi, ja nii jääb ta esimene „antvärgi“-sõit katki. Ta jääb ema juure, käib sealt küla-rahval karjas, vaheti ka päivil ja katsub viimaks ka sulasepõlve. Sulase palk tol ajal — 6 rubla aastas; et aga Weizenberg nigeriku kehalaadiga, ei maksta talle enam kui — 5 rubla aastas.

Peale selle katsutakse teda rätsepa juure kaubelda. Rätsepp ei võta, peab „hellituks“. Ometi võtab rätsepa vend, tislmeister Hektor, ta oma juure „proovi peale“. Tisleritöö, see on selleaegsel Weizenbergil „kõige ülem kunst“, mida ta silmad seni näinud ja mida ta ära õppida himustanud, ja ta on sellepärast iseäranis mures, et teda just selle ameti peale ainult „proovi peale“ võeti. Kui ta ometi midagi saaks teha, millega oma meistri poolehoidmist või lugupidamist võiks võita! Aga ta „proovimine“ seisab esialgu eestkätt — vee vedamises, ahjude kütmisses ja tüdrukute teenimises, kes viimased pealegi tihtipeale meistri ja selle emanda pool ta peale kaebamas käivad, et „August ei kuula sõna“. Igapäev ootab ta meistritl äraajamist. Ainult öösiti — vargsi saab ta oma kutset katsuda: ta meisterdab külanaistele tanukarpisid (25 kop. tükk), mis sissetulekuga ta oma ema toetab.

Ometi viimaks ühel päeval annab talle meistri emand töö — väikse laua teha. Weizenberg võtab selle kallal kõik oma tarkuse kokku, küsib nõu ka vanemilt õpilastelt ja sellidelt ja saab töö lõpul ka meistriemanda poolt kiita, aga: meistri-isand, kelle poole ta just oma püüdega sihtinud, ei tee ta tööst väljagi, ei taha nagu seda tähele pannaigi.

Seal tulevad kord meistri-le linnast külalised — jahivõõrad. Üks neist, tuttav Tartu kooliherra Palm, paneb Weizenbergi tähele ja küsib Hektorilt, mis see „für ein kleiner Kerl“ olevat. Hektor vastab, ta tahtvat sellest meistri teha. See ootamatult meistri suust tulnud sõna pühib kõik Weizenbergi senised mured-kartused ja lahti näib akki talle ta elutee olevat. 3 aastat töötab ta meister Hektori juures Karste mõisas, siis veel 2 aastat Eeksis ja saab sedamaid iseseisvaks tislერიks Erastvere mõisa.

Kui Weizenberg 4 aastat Erastveres olnud, võtab ta selleaegse nõude-viisi järele teekonna väljamaale ette; ühes Saksamaale tagasi rändava mõisavalitsejaga reisib ta esmalt Frankfurti Ooderi ääre, lõikab seal tislერიte juures toanõude (mööblite) j. m. tarvis eheseid (ornamenta) ja rändab siis ($\frac{1}{2}$ aasta pärast) edasi Berliini. Seal jälle tislერიte juures töö, kuuleb õhtustest õpekursustest ja

hakkab neist osa püüdma, käib ka pühapäiviti kunstide-akadeemias, kuni sinna (a. 1864) täie-õigusliseks õpilaseks sisse kirjutatakse.

2 aastat akadeemias, pöörab Weizenberg mõtte — eespool ähvardavate rahamurede pärast — kodu, Venemaa poole, kust ennemini kui võõrsilt arvab edasiõppimiseks abiraha saavat. Aga kodu — Venes (Peeterburis) ootavad teda pettumused: ta andi ei tunnista seal ega anta talle siis ka abiraha. Ainult von Villebois'lt iga aasta saadud 200 rublaga lööb, vaevleb ta end 5 aastat läbi ja otsustab siis uuesti väljamaale minna, seekord sihiga Münchenisse.

Münchenis töötab ta (2 $\frac{1}{2}$ aastat) mitmes ateljees, astub ka jälle akadeemiasse ja võtab sel puhul ja ajal oma esimesed iseseisvad kujundid käsile: „Neiu kaebus“ (Des Mädchens Klage“), „Noormees ojal“ („Jüngling am Bach“) ja „Hamleti“, mis viimane talle pärast üleilmse kuulsuse toob, mida ta aga praegu oma paremaks (veatumaks) tööks ei pea.

Kodumaalt eemal, ei jää Weizenberg südames lahku kodumaast: teda on Kreutzwaldi-Jannseni nõiavits puudutanud ja mõnigi kord võtab ta võõrsil sule pilku, et sellega end kodumaa ja selle meele ning muredega ühendada. Kui vanalt herralt praegu küsida, kes teda tema noores eas „äratanud“ või Eesti ilusate luulelugude juure juhatanud, siis nimetab ta eestkätt Kreutzwaldi ja Jannseni kirju, veel aga Kornelius Treffneri nõuandeid, eriti aga von Villebois'd, kes talle ükskord nimelt manitsedes öelnud: kui tema (v. V.) Eesti kunstnik oleks, siis looks ta kõige pealt Eesti ilusamad luulelood, nagu „Koidu ja Hämariku“, kujudeks.

Münchenist rändab Weizenberg Vieni (1 $\frac{1}{2}$ aastat), raiub seal kivist eheseid majade j. m. külge (Schottenringil Schottenkloostri vapp 8 jalga kõrgete Herkulese kujudega) ja — siis viib „harilik „mood““ (W. ütleb, ta ei tundvat kunstivaimustust, ta vaimustus sündivat, tõusvat alles töös, töö puhul) ta üle Alpide — Rooma. 20 franki taskus, jõuab ta pärale. Seal saab prof. Kaueri ateljees tööd (8 rbl. päevas) ja see seob, kinnitab mehe paigale — 17 aastaks, kuhu ta esialgu „moe pärast“ ainult $\frac{1}{2}$ aastaks „vaatama“ oli tulnud. Ta tellib omale siia Münchenis alustatud asjad järele ja hakkab nende kallal tööle; tulevad veel juure tellitööd (ka kodumaalt, parun Maydell laseb enesest ja naisest rinnakujud teha, konsul Koch Tallinnast tellib 4 kuju oma Kose või Pirita kabelile). „Hamlet“ saab valmis, läheb Pariisi näitusele ja

müüakse ära 15.000 frangi eest, „Noormees ojal“ rändab Austraaliasse Melbourne linna ja ostetakse sinna paigale. Weizenbergil koguneb nüüd nii palju tööd ning tahtmisi, et varsti 4—5 abilist palkab. Ta teeb „Hamletid“ veel 4 tükki (ta „Hamletid“ on praegu: 1 Inglismaal — Dundees, 1 Riias, 2 Petrograadis ja 1 väike — Tartus). Siin Roomas raiub ta ka oma „Koidu“ ja „Hämariku“, „Kristuse“ ja „Barrabase“ ja hulga teisi meile tuttavaid ta teoseid (Kalev, Linda, Ideale, Reale j. t.). Aga — tagajärjed ei vasta enam ettevõtetele, hulk raha on kallisse marmorisse maetud, kuid — ostjaid, hindajaid ei ole. Meister satub ikka enam ja enam võlgadesse ega näe sealt pea enam pääsmist. Ta arvab heaks (a. 1890) Itaaliast ära jälle tagasi kodu — Venemaa pealinna — Peeterburisse — asuda, sealt paremat õnne otsima ja angutama.

Õnn ei lehvi talle aga ka siin kodu — Venemaa pealinnas, ka kujundusel on omad astmed ja igavesti uuenevad avauksed ja avalduseviisid, mida iga vaim ja vanadus kätte ei saa. Weizenberg peab siin eestkätt hauakujude tegemisega leppima ja ometigi tunneb ta eneses nii palju inimestele ütelda olevat, et ta katsub seda sõnas, kirjas (väikseis raamatuis), et ta katsub seda isegi laulus (lauluviiside komponeerimises).

Vahepeal on kodu kasvamas, kodupind — nii heastihlavasti kui eelpool nägime — ka „kandma“ hakanud; üksteise õlul ja järele hakkavad siia ka kujurid koguma — kes julgedes lühemaks, kes pikemaks, kes ühe, kes kahe jalaga — kanda kinnitada. Vanematest, Adamsonigi näeme siit sagedasti läbi (pealinna ja pesalinna vahel) vilksatavat, ja sõja algul (1914) asub meie sekka meie kõige vanem — Weizenberg — täie oma ateljeega, pealinnast ära Tallinnasse, kus ta ütleb ammu oma unistuse olnud olevat, nagu mõne aasta eest ses mõttes ta eest Lizzie Zoega von Manteuffel õhutas, et siia (Tallinnasse) talle kogu ta töödest muuseum asutataks — „Weizenbergi muuseum“ —, nagu niisugune Thorvaldseniile, Daani meistriile, tema pealinnas Kopenhagenis tehtud.

Kui palju see meie vanameistriile armas unistus ta elupäivil täide läheb, — ometi on juba Tallinna linn kogu ta töid 10.000 rbl. eest omandanud ja jäävad need, kui ka mõned teised eraomanduses, igatahes kodu kujunduse ja kultuuri ajaloos Weizenbergi nime kandma ja tunnis- ja mälestustähiks kaugele tulevikku vilkuma meie esimese raidkujuri hingest ja laadist, paleustest ning püüdmistest.

„Nende nimed jäägu hiilgama
Kuldsel kirjal Iga hingesse,
Kes on vaimukulda varaks annud! (J. L.)

See mõnus teadmine — tänu, lugupidamine oma sugurahva poolt — helendagu meie 80-aastase sünnipäeva-lapse, meie senior-kujuri eluõhtut ja andku talle jõudu mõnda elupettumust leplikult ära kanda ja kannatada!

Tallinnas, küünlakuul 1917.

Hans Laipman.

M. Kampmann 50-aastane.

16. märtsil sai Eesti esimese täieliku kirjanduselooga ja laialt tarvitatud „Kooli Lugemiseraamatu“ kirjutaja Mihkel Kampmann 50-aastaseks. Kui meil uuemal ajal kauniks viisiks on saanud oma virgemaid töömahi nende elu pööripäevadel tänulikult mälestada, siis ei tohi meie M. Kampmannist mitte vaikides mööda minna, kelle väsimata tööjõule ja sõna tõsisel mõttes mesilase-usinusele meie niisuguse kapitaalsete töö võlgne, nagu „Eesti kirjanduselooga peajooned“ I ja II jagu on.

M. Kampmann on üks meie kõige noorematest ärkamisaja järelkasvu võsudest. Tema noorema eaa tegevus kannab kõiki neid valguse- ja varjukülgi, mis selle ja tema eelmineva suurema aja tegelastele omane oli: nad olid liiga vähe eritöö-mehed, ajasid oma tegevuse ülearu laiali. Selle all kannatasid muidugi nende üksikud tööd. Kuid selle püüdmise tõi aeg ja elu enesega paratamata kaasa. Rahval oli tarvis edasi rühkida tervel rinnal, majanduses, politikas, kirjanduses, kunstis. Kõik oli alles algiduses, igal pool aitajaid ja ergutajaid tarvis, et rahva huvitust äratada nii mitmesuguste ülesannete vastu, mis temal tema edenemise- teel ees seisis. Ja töölisi oli eripõldudel nii vähe, mõni haru täiesti söödis. Loomulik oli siis, et iga suurema haridusega ja laialisema silmaringiga inimene igale poole õla alla pidi toetama, mitte nii väga selles lootuses ja usus, et igal pool midagi jäädavalt luua, vaid et huvitust äratada, vastuvõtlikuks teha, tulevatele eritöölistele teed valmistada ja pinda luua. Kui selle ajajärgu nähtused üksikute anachronismustena veel praegusesse aega ulatavad, siis on see arusaadav, sest meie ei ole ülevaltähendatud ajajärgust veelgi päriselt väljas, ehk meie mõne värskemehe arvates küll juba „es so herrlich weit gebracht“ oleme. Ja õigust ütelda, on see ka asjata lootus, et meie suurte rahvaste eeskujul igal põllul täitsa erikuteks ja võhikuteks välja kujuneme. Meie üleüldine kultuuriline

huvi nõuab, et meie tema kandjaks oma väiksest hulgast võimalikult igaühe rekvireerime, igaüht mitmekülgselt huvitame. See püüe, ilma milleta meil ühelgi erikul pinda ei ole, saab ka tulevikus teataval määral oma pitsarinärgi meie vaimupõllul töötajatele peale vajutama. Ei tule see juhuslikult, et selgesti tuntava lüürilise luuleanniga Gustav Suits politikameheks püüab hakata ja oma kõhnale retoorikale niisugusid kaelamurdvaid ülesandeid kätte usaldab, nagu miitingukõnelejana Jaan Tõnissoni surnuks rääkida. Ja Bernhard Linde võimleb ühesuguse osavusega ja taga-

järjega loova kirjanikuna, kirjanduse ja kunsti arvustajana, üleüldise mõttetargana ja gnostika erifilosoofina, kusjuures tal aega veel küllalt üle jääb kirjanduseäri juhatada ja vanematele meestele etteheiteid teha, et need ühel hooil kunstsõnnikust ja kirjandusest kõnelevat. Mööda minnes lahendab ta veel vabaõhu-muuseumi küsimust, põhjendab puhaskirjanduslise rühma tarvidust poliitilise ajalehe väljaandmiseks ja ratsutab lõpuks veel vabatahtlikuna ilmasõja otsustamiseks kui „герой тыла“ nii suure väledusega kaasa, et see teda ennastki imestama paneb.

M. Kampmann on aga aastate jooksul oma õiget tööpõldu oma loomulikkude annete sihis ikka rohkem ja rohkem välja arendanud ja targu neilt aladelt taganenud,

kuhu eriteadmistega mehed ametisse asusid ja kus üleüldisest äratamise-ajajärgust välja jõuti.

Ameti ja hariduse, ka annete ja kalduvuste poolest koolimees, püüdis ta selles eas, kus noored mehed ja neiud harilikult luuleliseks lähevad, ka luuletada, andis oma luuletustest kogukese nime all „Kandle healed“ (Viljandis 1896) välja. Seal leidis mõnigi kordaläinud laul, kuid Kampmannil oli selle tarvis küllalt eneseärvustust, et ta ära tundis, et temal sellel põllul loorberipärgi oodata ei olnud. Tema ilukirjandusline töö ei ulatanud jutustuste ümberpanekutest üle. Viljandis kooliõpetaja ja köstri ametis ja ajalehe „Sakala“ toimetajana elades pidas ta Viljandi Põllumeesteseltsis terve rea põllumajanduslise sisuga kõnesid, millest kuus seltsi kulul lendkirjadena ilmusid (1894—1898). Viljandis eestistas ta ka „Liivimaa kubermangu Talurahva Seaduse,“ mis N. Wengeri kirjasutusel 1899 ilmus ja selle nime all õige tuttavaks õiguse-teaduslikeks käsiraamatuks on olnud.

Aegamööda koondas aga M. Kampmann oma tööjõudu, mis temal kooliõpetaja tegevusest üle jäi, ikka rohkem kasvatusliste ainete peale. Juba 1895 ilmus tema sulest esimesena Eesti keeles „Loogika õpetus“, seltsamal aastal „Piiblitöö õpetusviis“, 1896 „Lahitud kirjad emadele“, „Kirjalikud harjutused Eesti keele õppimiseks“ (1902), „Kirjaseadmise õpetus“ (1904), „Koduõpetus“ ja selle „Juhataja“ (1905), „Kooli Lugeseraamat“ I (1905), mis koolides üleüldist vastuvõtmist leidis ja aastate jooksul mitmed trükid on läbi elanud. Pärast järgnes sellele raamatule veel II jagu, kihelkonna- ja ministeeriumikoolidele.

Nagu juba Kampmanni kooliraamatute pealkirjadest näeme, on ta siin peale esialgse paari erandi ennast nimelt ainult Eesti keeleõpetuse peale koondanud. Sellel põllul on tema viljakam olnud, kui ükski teine Eesti koolimees. Küll andis tema peatöö koolikirjanduses, „Kooli Lugeseraamat“, iseäranis oma esimeses trükis tükkide sisu väljavaliku ja kokkuseadmise poolest nii mõndagi põhjust arvustuseks, kuid Kampmann ei lasknud sellepärast pead norgu. Arvustajatele elavalt vastu vaieldes pani ta aga hoolega etteheiteid tähele ja parandas ja täiendas neid silmas pidades oma raamatut järgmistes trükkides alataha sisu poolest. Keeleliselt on M. Kampmanni raamat, meie keele väljarenematust silmas pidades, võrdlemisi hea olnud, kaugelt parem kui tema eelkäijad, ja selle poolest on Kampmanni

raamatul suured teenused meie rahvakoolis. Raamatu entsüklopeediline iseloom, mis kasvatusteadusliselt algkooli lugemiseraamatu juures õiguse pärast mitte just eeskujui ole, oli aga meie kooli venestuse-ajajärgul siiski headuseks, sest tema pakkus lapsele Eesti keele äraõppimisel võimalust ka üleüldiseid alghariduslisi aineid emakeeles omandada, milleks venekeelne tunniplaan mujal mahti ei annud.

Koolikirjanduse soetamise kõrval hakkas M. Kampmann veel teist kirjanduslist tegevuseharu kultiveerima, nimelt kirjanduselugu.

Juba ennemini oli M. Kampmann kalduvust kuulturi- loo poole näidanud, sest 1902 avaldas ta juba raamatukese „Eestlase iseloom ja laad“. Kuna see raamatuke oma loogilistes põhjendustes ja materjaali arvus- tuslise läbitöötamise poolest rohkesti nõrkusi üles näitas, andis ta aga juba üsna head tunnistust Kampmanni usi- nast kompilaatorilisest ja osavast süstematiseerivast tege- vusest. Need anded tulid veel mõjuvamalt nähtavale tema raamatus „Eesti vanem ilukirjandus“, mis aastal 1908 Eesti Kirjanduse Seltsi numbri all ilmus, mis tema kirjanduseloolisest väärtusest juba selge tunnistuse annab.

Üleüldine sõbralikkus, millega see M. Kampmanni esimene suurem kirjanduselooline katse arvustuse ja pub- likumi poolt vastu võeti, virgutas tema autori sellel põllul veel tulisemale tööle. Nelja aasta pärast (1912) ilmusid, jällegi Eesti Kirjanduse Seltsi toimetusel, Kampmanni „Eesti kirjanduselo peajooned“ I jagu ja järg- misel, 1913. a. sellesama raamatu II jagu, mis kuni Anna Haavani ulatab.

Selle raamatuga on M. Kampmann kõikide kirjanduse- armastajate poolt tõsist tänu ära teeninud. Küll on raa- matu arvustuslisest osast edaspidi üht ja teist õiendada. Arvustus, kuidas öeldud, ei ole M. Kampmanni kõvem külg, kuid kui seda silmas pidada, kui vähe meie kirjandus veel arvustusliselt on läbi töötatud, kui kasinasti kirjanduse- loolasele teed on valmistatud, siis võib sellega, mis Kamp- mann pakkunud, täitsa rahul olla. Suure hoolega on ta kõik killukesed, mis arvustuse poolest olemas ja tähele- pandavad, kokku korjanud ja ära tarvitanud, tagasihoidli- kult ja mõõdukalt, sagedasti ehk liig heatahtlikult ise arvustanud. Ta on materjaali hästi ülevaatlikult korral- danud ja selles täitsa põhjaneva töö teinud. Autorite täie arusaamisega appi on tulnud kirjastaja August Buseck, keda raamat nähtavalt mitte ainult äriselt ei ole huvitanud.

Kulukad kirjanikkude pildid, autograafid ja pildistused vanadest väljaannetest, raamatu puhas ja laitmata välimus ja hoolikalt valmistatud tekst — see kõik ühises kokkukõlas on meile täitsa uue aja kirjanduseloalise käsiraamatu kinkinud ja M. Kampmannile lugupeetud seisukoha meie kirjanduseloos kindlustanud.

Kõik selle on M. Kampmann oma päris ametitöö kõrval ära teinud, iga vaba tundi ja suvist kooli vaheaega ära tarvitades. M. Kampmann on elurõõmus töö- ja teo-inimene, nagu meil neid vähe.

Järgnegu siin veel mõned tähendused sünnipäevalapse eluloost (käin siinjuures kirjaniku enese ülestähenduste järele, nagu need raamatus „Postimees“ 1857—1907 leiduvad).

Mihkel Madise poeg Kampmann sündis Sauga Rannakülas Pärnu kihelkonnas 16. märtsil 1867. Isa — pere-mehe poeg, kalamees, soldat — suri juba poja teisel eluaastal. Lese toeks ja vaestelaste kasvatajaks sai onu Juhan Kampmann, ümbruses laialt tuntud vooripodratsik Pärnu linakaupluse õitseajal. Ema õpetas poisikese juba nelja-aastaselt lugema. Valga seminaari kasvandikkude A. Grenzsteini ja K. Niggoli käest sai ta süstemaatilise alghariduse ja vaimustuse koolimehe kutseks. Kui ta ennast veel kaks aastat Pärnu kirikukoolis ette oli valmistanud, astus ta 1884 Valga kihelkonna-kooliõpetajate seminaari, kus küll enam kuulsat koolimeest Zimset ei olnud (tema suri juba 1881), kuid tema traditsioonid alles edasi elasid. 1888 lõpetas ta seminaari esimese järgu tunnistusega, kuid alganud venestuse-ajajärk ei arvanud seda tunnistust maksvaks, nõnda et Kampmann uue venekeelse algkooliõpetaja eksami tegi; 1900. aastal nõutas ta omale Pärnu gümnaasiumist veel kodukooliõpetaja tunnistuse.

Kampmann on väga mitmes kohas töötanud. 1889—1893 oli ta Väike-Maarjas köster ja õpetas ühel hoobil kohalikus kihelkonnakoolis, 1894—1897 toimetas ta Viljandis „Sakalat“, 1897—1903 oli ta Viljandis kirikukooli juhataja ning linnakoguduse köster ja „Koidu“ seltsi laulujuhataja, 1903—1907 Volmaris seminaari kooliõpetaja ja 1907. aastast kuni tänapäevani kooliõpetaja Tartu Eesti tütarlaste eragümnaasiumis.

Palju tööd on M. Kampmann ka ajakirjanduses kui „Sakala“ toimetaja ja „Postimehe“ kaastööline teinud.

Kõike kokku võttes: põhjust küllalt M. Kampmanni Eesti Kirjanduse Seltsi häälekandjas tema 50. hallipäeval südamest tervitada.

A. Jürgeinstein.

Inimeseohver.

M. J. Eisen.

Hea vahekorra alalhoidmiseks ehk halva vahekorra parandamiseks enese ja jumaluse vahel otsis inimene ju varasel ennemuistsel ajal ohvrilt abi. Ohverdades avaldab ta oma nõrkust ja jõuetust kõrgema väe ees. Ohverdamine on niisama vana kui usk. Ohverdamise komme kõigi maailma rahvaste seas tunnistab, kuidas see komme inimese südame sügavast tarvidusest välja on kasvanud. Ju Kain ohverdas roahvri ja Aabel tapaohvri, ja sest ajast peale kuulutab piibel ühtelugu ohverdamisest, mitte üksi Iisraelis, vaid selle naabrirahvastegi seas. Kaugemate rahvaste ohverdamisest vaikib piibel, aga muud allikad annavad sellesama kombe kohta nende seas tunnistust.

Kui Eesti keele ka sõna „ohver“ Ladina keelest laenatud (=offerre), ei tunnista sõna laenu ometi veel asja laenu ladinlastelt, Rooma usu kuulutajatelt. Muistsed eestlased ohverdasid juba ammu enne ristiusu toojate ilmumist. Nagu näha, on eestlased hilisemal ajal sõna „ohver“ oma keele vastu võtnud ja vist alles pärast Testamendi trükkimist üleüldiselt endid sellega tutvustanud. Oma ohvrid nimetasid nad harva ohvriteks, enamasti kutsusid nad neid andideks, võimalik aga ka, et kahjaks. Joogiohver vähemalt kandis vanade eestlaste suus tavalisest kahja nime. Kas sedasama nime ka roa- ja tapaohvrilegi anti, ei või meie päivil enam hästi kindlaks määrata.

Ohvril on mitmesugune tähendus. Ohver tahab kas kõrgemat olevust inimesele armuliseks, heldeks meelitada ehk kõrgemale olevusele armastust ja tänu avaldada, aga ka kõrgema olevuse viha lepitada ja ähvardavat hädaohtu eemale saata. Suurem jagu ohvrid püüab kõrgemalt olevuselt armu ja abi; niisuguseid nimetame palveohvriteks. Kätesaadud hea anni ehk õnnistuse järel ohverdab inimene tänuohvri. Süü lepitamiseks ohverdatakse lepituseohver. Nagu näha, ohverdasid vanad eestlased palju enam palveohvrid ja lepituseohvrid kui tänuohvrid. Maailma viis esineb siin eestlasegi iseloomus: tänu unub liig sagedasti.

Oma olemise poolest on ohvrid verised ja mitteverised. Veristeks ohvriteks loetakse neid, kelle viimisel kelleltki hingeliselt hing võetakse; seega võiks neid ohvrid fihlasi tapaohvriteks nimetada; mitteverised ohvrid langevad kas roahvrite kilda, kus kõrgemale olevusele

mingisuguseid söögi- ehk joogiaineid viiakse, ehk neid võib varanduseohvriteks nimetada, kus raha, riideid ja muid asju ohverdatakse.

Kõige ülemaks ohvriks peetakse inimeseohvrit. See on kõige hirmsam, aga omast kohast kõige tähtsam paganuse ohver. Kõrgema olevuse enese poole meelitamiseks annab inimene ohvriks kas oma kõige kallima, nimelt elu, ehk oma kõige armsamate elu, nagu laste, sugulaste ehk jälle vähem kalli vangi elu.

Nagu muud rahvad paganuse ajal, ohverdasiid eestlasedki inimesi. Ainult üksikuid ajaloolisi teateid on meil inimeseohvrite kohta olemas, aga muistse aja rahvaste eluviisa tähele pannes peame oletama, et eestlased inimesi sagedamini ohverdasid kui vanad kirjad nimetavad.

Ajaloolised teated eestlaste inimeseohvri kohta.

Breemeni Aadam jutustab oma raamatus (Chronographia Scandinaviae, lk. 14—15), et eestlased võõrastelt kaupmeestelt sõjavanga otsid ja ostes hoolsalt järele vaatasid, et vangid täiesti ilma veata. Neid ostetud inimesi ohverdasid nad lohemadudele ja lendavatele (dracones cum volucribus). See Breemeni Aadama sõnum äratub kahtlust, mitte inimeste ostmise ja ohverdamise poolest, vaid selle poolest, kellele ohverdati.

Madusid austati meie kodumaal küll, söödeti piimaga, aga kahtlaseks jääb, kas neile inimesi ohverdatud. Maod inimese liha järele ju maiust ei avalda. Lohemadude nime all võiksime tulihändugi mõista, kuid sellest ajast peale, mil eestlaste vana usu kohta teateid kirja pandud, ei leidu tulihändade iseäralikust austamisest midagi, veel vähem neile ohverdamisest. Niisama vähe kuuleme eestlaste seas lindude pühakspidamist. Kui egiptlased oma iibisele oleksid ohverdanud, mõistaksime seda, aga et eestlased lindudele oleksid ohverdanud, nõuab suurt usku, kui ka ei või salata, et nad näituseks ka arnat õnne ja õnnetuse kuulutajaks pidasid ja teda mõne korra palusid head sõnumit kuulutada. Vist on hea Breemeni Adam, kes ju eestlasi ainult teiste juttude järele tundis, jutustajatelt kas ennemuistseid jutte kuulnud ehk jälle oma luulelennule liig palju vabadust annud inimesi ohvriteks määrates neile, kes neid iialgi ei saanud. Sõjavange ohverdati Breemeni Aadama ajal (†1076) Eestis vististi, aga ennem mõnele kõrgemale olevusele kui lendavatele, kelle poolt esivanematel vähe kahju oli karta; enam kartsid nad ehk madusid.

„Lendavad“ võiksid aga õhus lendavaid iseäralikka vaimlisi olevusi tähendada. Grimm oletab, et Breemeni Aadama teade sugugi eestlaste kohta ei käi, vaid koguni leedulaste kohta (Deutsche Mythologie I, lk. 37). Trogillus Arnkiel kirjutab 1702, vist Breemeni Aadama peale toetades, et eestlased madudele inimesi ohverdanud (Inland 1859, nr. 20). Väite tõenduseks ei too autor ometi selgeid faktisid.

Selgemaid näpunäiteid inimeseohvri poolest annab Läti Hindrek. Sadusel ajal, mis viljaikalduse kaasa toob, võtavad liivlased nõuks munga Theodorichi jumalatele ohverdada. Enne tahavad nad liisu läbi teada saada, kas ohver jumalate meele pärast. Preester pannakse hobuse selga istuma ja lastakse hobune oda üle astuda. Hobune astub elujalaga üle. Teisel katsel seesama tagajärg. Nii pääseb preester ohvrisurmast (I, 10).

Niisama õnnelikult käib hiljemini preester Hartvigi käsi Tartus. Eestlased tahavad preestri jumalatele ohverdada. Ei tea ometi, kas jumalatele seekord enam inimesevõi loomaohver meeldib. Nad panevad lihava preestri Hartvigi rasvase härja selga istuma, viivad linnast välja, liisuga jumalatele otsust küsides, keda ohverdada, kas rasvast preestrit või rasvast härga. Liisk langeb härja peale. Härg ohverdatakse sedamaid, preester saab aga liisu ajal haava, mis hiljemini paraneb (XXVI, 7). Härg päästab siis preestri surmast. Kahjuks ei nimeta Läti Hindrek, kuidas see liisuheitmine ette võeti.

Liivlastest kõneleb Hindrek veel (IX, 12), et need korra metsas sakslaste kallale tungisid, neist 17 tapsid, mõnda neist oma jumalatele ohverdades ja ühtlasi hirmsasti piinates. — Saarlastest teab Hendrik (XVIII, 8), et need preester Friedrichi selle seltsilistega ühes vangi võtsid ja siis hirmsasti piinama hakkasid. Nad löid nuiadega ta pähe ja selga, ise pilgates: „Laula, laula, pappi!“ Selle peale kiskusid nad vangi üksitükki lõhki, paistsid tuel ja raiusid viimaks keha kirvestega puruks. Küll ei nimeta ajaloo kirjutaja selgelt, et see preestri ja ta seltsiliste tapmine ohverdamine olnud, aga kirjeldus annab ometi näpunäiteid, et seda inimeseohvriks tuleb pidada.

Visbi ligidal langes korra Saksa rüütel saarlaste kätte vangi (VII, 2). Need viisid vangi oma kodumaale ja tapsid ta seal ära. Küll ei nimeta Hindrek, et saarlased rüütli oleksid ohverdanud, aga et rüütli surmaga ühtlasi laev ära põletati, tuleb siin ohverdamist oletada. Varal ajal põletati põhjamaail tihti surnu kõige ta laevaga.

Ohverdamiseks tuleb vist kahe liivlase „Kyriani“ ja „Layani“ tapmist nende oma rahva poolt pidada (X, 5). Nimetatud ristiusulised liivlased võeti paganaliste suguvendade poolt kinni, rebiti kõitega puruks ja kisti siskonnad välja. Kahjuks ei nimeta Hindrek, mida Kyriani ja Layani üksikute liikmetega ja sisikonnaga tehti. Nii-sama raiusid vähe hiljemini liivlased preester Johannesel ja „kahel muul“ pead ja liikmed tükk tüki järele otsast (X, 7). Vist langesid needki kolm liivlastele ohvriks.

Koguni koleda pildi maalib Hindrek 1223. aastal eestlastest, nimelt Sakala meestest, kirjutades: „Selle peale läksid sakalalased Järvamaale, võtsid seal maavalitseja Hebbe kinni, viisid ta teiste daanlastega oma kindlusesse, piinasid teda ja teisi hirmsasti, võtsid nende siskonnad välja, kiskusid Hebbel elusalt südame kehast, küpsetasid tulel, jagasid eneste vahel ja sõid ära, et nad niisama tugevateks saaksid kui kristlased; nende kehad heitsid nad koortele ja taevalindudele söödaks (XXVI, 6). Minu meelest tuleb seda südame küpsetamist ja söömist harukordseks nähtuseks lugeda. Vist valitses rahvas seas ebausku, et niisugune vägeva vaenlase südame söömine nõrgemale rohkem jõudu annab. Sarnane eausk sundis Sakala mehi kannibalismusele. Oleks niisugust inimesesöömist rohkem ja muil juhtumistel ette tulnud, ei oleks Hindrik seda nimetamata jätnud.

Gutslaff oma raamatus „Kurzer Bericht und Unterricht von der Falsch-heilig genandten Bäche in Lieffland Wöhhand“ (lk. 209—211, 362—364) jutustab 1644. aastal, kuidas võrulased vanasti aasta viljakust püüdsid ette teada saada. Nad panid seks kolm vitsmõrda teine teise veere. Keskmisesse mõrda sattunud soomuskala tähendas head ilma ja viljakat aastat. Sattus aga luts ehk vähk mõrda, oli halba ilma ja ikaldust oodata. Nii-sugusel juhtumisel ohverdati härg ja pandi mõrrad uuesti jökke. Leiti teiselgi korral jälle luts ehk vähk, tapeti teine härg ohvriks. Kui samasugune lugu kolmat korda juhtus, ei aidanud muu kui ohverdati laps. Ei paranenud selle pealegi veel lugu, ei aidanud muu nõu kui saatust kannatliku meelega vastu võtta. — Nagu sest Gutslaffi kirjeldusest selgub, anti laps palveohvriks, et jumalad viljaka aasta kingiks. Kahjuks ei kirjelda Gutslaff lähemalt lapse ohverdamise viisi. Muidugi ei olnud ta seda oma silmaga näinud ega võinud sellepärast asja kohta selgemat kujutust avaldada. Tingimata kirjeldab Gutslaff ainult endiseid kombeid.

Vist Gutsloffii alusel jutustab Kreutzwald, et „mitmeaastasel viljaikaldusel, suurte tõbede, sõja ajal ja muil raskeil juhtumistel esivanemad õnnetuse eemaletõrjumiseks jumalatele lapse ohverdanud (Boecler-Kreutzwald, Der einfältigen Esten abergl. Gebräuche, l. 100).

Lapseohvrit nimetab Dr. Rudbecki kirikutekatsumise protokoll 1627. aastast: „Talupojad peavad veel palju ebajumalateenistust oma ebajumalakujude juures metsades ja metsakabelites, kellele nad mitmesuguseid ohvrid toovad, nagu oma tervist, oma lapsi, loomi ja varandust (M. Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduse lugu, lk. 252). Paraku ei kõnele kirikukatsuja ebajumala kujudest ega laste ohverdamisest pikemalt, nii et me niisama kui ta järeltulevate teadete andjate sõnumite lugemise järele selgusetu jääme, mismoodi lapsi ohverdatud, kas ehituseohvritena või surmati neid mõne kõrgema olevuse austamiseks. Igatahes ei tulnud Rudbecki ajal lapse ohverdämist enam ette, kui ka ütlusest paistab, nagu valitseks veel see komme. Oleks 17. aastasajal Eestimaal tõesti veel lapsi ohverdatud, peaks niisuguse ohverdamise kohta asjakirju leitama. Nõidade ülekuulamise protokollisid on sellest ajast mõnda olemas.

Viru-Nigula kirikuõpetaja Michael Scholbach (1656—1673) kirjutab oma kihelkonna kohta kirikuraamatus: „See aga on tõsi, et hirmsat ebajumalateenistust selle kabeli juures (=nii nimetatud Sõja-Maarja kabel V.-Nigulas) peetud ja inimesed Venemaaltki ja kaugele alati maarjapäevaks heinaajal sinna tulnud. Vaimulikkude meeste nõudmise peale on Tallinna kuberner krahv Eerik Axelson Oxenstierna lasknud niisugust ebajumalateenistust hävitada ja mõne soldati läbi seda ebajumalateenistust röövida (!), et nad niisuguse kõlbmata kombe maha jätaksid. Aga mis päeval avalikult ei sünni, sünnib ometigi öösel: et nad selle kabeli ümber põlvili roomavad ehk muidu kolm korda ümber käivad, seal istuvatele jumalakartmata kerjajatele raha ja leiba annavad, väikseid lapsi ja laste käsi ohverdavad, abi otsivad, vahaküünlaid põlema süütavad ja kui keegi poega ehk tüdart ihkab, selle kuju vahast teeb ja nõnda kuradit teenib.“

Olearius, kes selsamal ajal V.-Nigulast läbi sõitis, kirjeldab oma raamatus „Vermehrte Moscovitische und persianische Reisebeschreibung“ lk. 109 küll V.-Nigula olusid, ilma ometi lasteohvrit nimetamata. Ta ütleb: „Kunda kiriku ligidal on vana kabel, kus ümberkaudsed mittesaksad maarjapäeval koos käivad, mit-

med kabeli juures oleva suure kivi ümber paljastel põlvedel roomavad ja sõõgiohvit ohverdavad, et nende loomad sel aastal sigiksid ja haiguse puhul terveks saaksid."

Olearius nimetab ainult roaohvrid. Võimalik, et ta võõrana lapseohvrist midagi ei teadnud. Äga ta on rahva kombeid hoolega järele küsinud ja oleks lapse ohverdämist tingimata nimetanud, kui seda oleks Nigulas ette tulnud. Vististi peame õpetaja Scholbachi lasteohverdämist teisiti mõistma. Ohverdajad ohverdasiid vahast tehtud lapsi ja vahast käsi. Mujalt teame, et mitmesuguseid vahast loomi ohverdati. Elusate laste ohverdajatega oleks Rootsi valitsus valjult ümber käinud, neid endid vist surmaga nuhelnud.

Rahvaluule teated.

Varemaid ajaloolisi teateid inimeseohvri kohta toetab hulk rahva suust saadud sõnumid. Siia langevad kõige pealt kirikusse müüritud isikud, kes ehituseohvrina, omast kohast äga ka palveohvrina esinevad, et Jumal kirikut õnnistaks ja kõige kahju eest kaitseks. Lossidesse müüritud isikuid selle vastu võib ehk enam harukorral ehituseohvriteks arvata; palju enam peavad niisugusel puhul müürid kuriteo jälgi katma (Eesti Kirjandus 1915, nr. 3: Kodumaa kirikute ehitamine). Mõni laps võis siiski lossides ehituseohvrina aset leida.

Ühe Läänest saadud teate järele saab jõkke uputatud rahakasti kõige hõlpsamalt kätte, kui seks väike laps jõhaldjale ohverdatakse. Muud emad ei taha seks oma last anda, äga mõni lapseline tüdruk on varsti peale lapse sünnitamist nõus, sellest kahesugust kasu korräga lootes: pääseb esmalt häbist inimeste ees vabaks ja saab teiseks uputatud varandusest osa. Õnelikkudest tagajärgedest vaikib ometi rahva suu.

Lepituseohvrid tunneb rahva suu palju enam. Iseäraliku süü lepitamiseks saadeti süüdlane surma. Surm pidi süü nagu heaks tegema. Sarnaste lepitamiseohvrite hulka võime elavalt mahamatmist lugeda.

Elavalt mahamatmist varguse eest nõudis selleaegne seadus. Meie mereäärsis linnades maksis Lüübeki seadus, peale mu Tallinnaski. See Lüübeki-Tallinna seadus määras 1257. aastal: „Naisterahvas, kes varguse pärast poomise-surma teeninud, maetagu naiseliku au pärast elusalt maha (Bunge, Arhiv, 4, 267). On olemas üks piiskopp Jasperi kohtuotsus 27. jaanuarist 1513 ühe vargatüdruku kohta. See tüdruk, kes 100 marka 29 shil-

lingit varastanud, mõistetakse elusalt mahamatmisele. Muidugi täideti see seaduse najal antud otsus (Beiträge zur Kunde Est-, Liv-, Kurlands I, l. 189—190). Teadu pärast ei esinenud see kohtuotsus ainsana, kuid kõike ei ole kirja pandud. Seda rohkem on neid rahva suu alal hoidnud. Kui ka piiskopp Jasperi poolt elavalt hauda mõistetud tüdruk lätlane oli, ei tähenda see palju, sest vali seadus maksis niisama eestlastegi seas.

Vana rahva jutu järele maeti põllult vilja varastanud isik elavalt põllule maha, nii et ainult pea välja paistis. Sedaviisi võis varas veel tüki aega vilja vaadata, ilma selle ligi pääsmata. Niisugusid varaste elavalt mahamatmise kohti näidatakse mõnda meie maal. Tõstamaa Kastnas tunneb rahvas praegu alles kohta, kuhu põllult vilja varastanud mees elavalt maha maetud. Teisendi järele tapnud tüdruk poisi ära, kes teda tõmmata tahtnud. Karistuseks maetud tüdruk elavalt maha. Hanila Esivere külas varastanud mees põllult vilja. Kaevatakse põllu sisse auk, mees elavalt sisse, pea üksi välja, pea adruga otsast. Üks Kihelkonna Pidula naine omandanud enesele võõralt põllult adravanni. Süü lepitamiseks maetud naine kaelani mulla sisse ja selle peale küntud tal pea otsast ära (Körber, Oesel einst und jetzt, lk. 63—64). Kadrina Valumäel ütleb rahvas üleüldise põlluvaste elavalt matmise paiga olevat (Jung, Muinasaja teadus III, 158). Sedasama viisi pidid eksinud tüdrukudki süüd lepitama. Kelchi teadete järele ohverdati neid tulele; rahvas räägib aga, et eksijad kaelani maha maetud ja neil pead puusahaga otsast küntud (J. Jung, Muinasaja teadus III, 170).

Saarlased tunnevad veel mõnda kohta, kus muiste inimeseohvrit ohverdatud. Kaarmaal sündinud see „Hiiekohas“ ja Jõemäel, 7 versta Kuresaarest. Kaarma Hiiekoht seisis vist M. Körberil silma ees, kirjutades: „Olgu veel üks õõnes tamm nimetatud, vanem Saare puu ja tunnistaja sellest paganuse ajast, kui kõrgemale jumalale Kaarmas inimesi ohverdati (Oesel einst und jetzt II, lk. 112). Sõrulased ei näita küll ühtki iseäralikku ohverdamisekohta, kõnelevad aga, et niisuguse ohvri jaoks sõjavanga võetud (Holzmayer, Osiliana, lk. 74—75). Vönnus ütleb E. P. Körber ohvrid kõstri aia ees kingul ära põletatud olevat.

Kuidas lesknaiste ohverdamisega lugu oli, jääb küsitavaks. Jannau arvamise järele valitsesid meilgi ses tükis osalt India kombed. Ta kirjutab (Geschichte der Sklaverei, l. 12): „Naised ohverdasid endid mõne korra meeste

haua ja kõik käsid lojuse kombel vangidega ümber (vütheten viehisch).“ Allikaid, mille peale Jannau naiste iseeneste ohverdamise väidet toetab, ei võinud ma kõiki kätte saada; mis sain, neist ei leidnud küllalt tuge.

Ohvriks langevad ennemuistsete juttude järele kuningatütreid merkollile. Merkoll nõuab iga aasta ühe inimeseohvri. Neid jutte võiksime rahvastevahelisiks nimetada, seega ei puudutaks nad ligemalt Eesti olusid. Aga Eesti kohalikudki vanad jutud tunnevad sarnast ohvrit.

Mustjala Panga 102-jalalise järsu kalju kohta jutustab rahvas, et seal iga aasta üks inimene ehk loom merejumalale ehk näkile ohvriks alla tõugatud, et veevalitseja muid inimesi õnnetuse eest hoiaks (Luce, Wahrheit und Muthmassung, lk. 112—113). Teisendi järele pidi seal näkile iga aasta inimene ohverdatama. Korra hakkas üks tütarlaps valjult nuttes ohvrikoha poole jooksmas. Isa mõistis hädaohtu, jooksis järele, tõukas järsult kaldalt seal sööva härja näkile ohvriks. Hiljemini oli seal „marikaku“ juures laev merehädas. Kalamehed ruttasid appi, jõudsid aga laevast ainult õpetaja ära päästa, kes tänu täheks külale laskis kabeli ehitada. Kuuldes, et külarahvas iga aasta peab merele inimese ohverdama, palus õpetaja, et ohvrit mitte enam iga aasta ei nõutaks, vaid alles mõne aja pärast. Ja vaata, ei nõutud enam inimest, vaid iga 7 aasta takka härg. Pärast härga tuli lehm, siis puul, selle järele siga ja viimaks lammas (Körber, Oesel, lk. 43).

Veel hiljemini muutus ohver kahjaks; minnakse paadiga merele niisugusele kohale, kus vesi õieti vahutab, ja valatakse seal õlut ja viina merde. Merejumal on lepitatud: ohver saadud (Luce, Wahrheit und Muthmassung, lk. 113).

Ülemiste järvest teab rahva suu niisama jutustada, et selle näkk, veevaim iga aasta inimeseohvri nõudnud ehk muidu linna ähvardanud uputada. Mures iga-aastase inimeseandmise pärast järvele ohvriks, otsustanud linna-rahvas näkile hane ohvriks pakkuda. Selle nõuga saatnud nad väljavalitud hane Ülemiste järve. Mõne aja pärast tulnud hani linna tagasi, kuldahel kaelas. Sellest linnasadel aru käes: näkk ei soovi looma, vaid inimest.

Väga mitmest muustki järvest ja mõnest jõestki teatakse, et selle näkk tingimata kas iga aasta ehk kahe, kolme aasta pärast inimeseohvrit ihata. Määrab näkk enesele kellegi ohvriks, ei pääse inimene enam näki küüsis. Öisu järves ujujale kuulutatakse ette, et Pornuse järv meest ootab. Mees ei pääse kudagi oma saatusest:

Pornuse vesi võtab ta hinge (Teised Kodused jutud, nr. 46). Teisendi järele hüüab hääl Pornuse, aga ka mõnest muust järvest: „Tund on tulnud, meest vaja!“ — Näkile ohvriks langenud inimest ei tohi enne kolme päeva veest välja võtta, muidu ei saa näkk ohvrist küllalt mõnu tunda ja ta nõuab esimesele ohvrile lisaks veel teise. Mõöda minnes tähendan, et sarnane arvamine, näkk, veevaim nõuda inimest ohvriks, germaanlastegi seas valitseb. Nad teavad mitmest oma järvest niisamasugust lugu jutustada.

Kärla jõgi kannab nime Pühajõgi, aga ka Verejõgi. E. Pabst katsub tõendada, et jõgi Verejõe nime verest pärinud, mis inimeste ohverdamisel jumalatele jökke voolanud (Emma rediviva, lk. 10).

Uurijate targutused.

Inimeseohvrit Eestis konstateerides näikse Lucel selle kohta koguni iseäraline arvamine olevat. Luce kirjutab: Ettevõetavatel sõjakäikudel ja lahingutes ohverdas muistne saarlane, nagu eestlased suurelgi maal, ka inimesi, mitte et seega oma pattu lepitada ehk oma usulisi vaateid ja arvamisi teistele arusaadavateks teha, vaid et inimlikku tunnet eneses lammutada ja ennast meeleta vihale äritada¹⁾. Sellepärast piinas ta neid õnnetumaid lahinguohvrid halastamata kombel surnuks, kiskus neil südame rinnust välja ja söi ära. Niisugusteks ohvriteks määrati ainult sõjavanga ehk muilt rahvastelt varastatud noori mehi (Wahrheit und Muthmassung, lk. 71—72). Samases arvamises näikse Kienitzki olevat, kirjutades: „Vangi võetud mehed piinati hirmsal viisil surnuks; tavalisest küpsetati neid tulel, sagedasti löödi neid nuiadega pikkamisi maha. Eestlased sõid ka tape-tute verise südame ära“ (Geschichte Livlands, lk. 41).

Püha õpetaja Frey kirjutab: „Siis kogusid vanemad kokku, pidasid nõu ja kõige parem abinõu vihaseid jumalaid jälle lepitada oli — väljavalitud poiste tapmine. Neid röövisid saarlased võõra maa randadelt ja nuumasid. Ohverdati niisuguseid õnnetumaid ja heideti sisikond röövlindudele saagiks, siis küpsetati kehasid (Inland, 1840, nr. 5). Frey teated röövitud poiste nuumamisest tule-tavad elavalt ennemuistse jutu venda ja õde meelega, keda koerakoonlased ehk teisendi järele vanamoor metsas nuumavad, et ohver küpsetamiseks rasvasem oleks. Paraku

1) Minu harvendus.

seisab küpsetamiselugu liig savistel jalgadel, niisama kui Kienitzi väide küpsetamisest ja verise südame söömisest. Nagu eelpool nimetatud, söödi daanlase Hebbe süda tõesti ära, aga küpsetatult, pealegi ebauskliku otstarbega. See ebausklik tegu ei anna veel põhjust nähtust üleüldistada, kõiki eestlasi kannibaalideks teha, neid verist liha toorelt süüa lastes. Mitmed uurijad lähevad oma järeldustega liiale, nad ehitavad tuule tubasid. Inimeseliha üleüldistatud söömine eestlaste seas jääb liig julgeks, ainult ühele ebausklikule nähtusele toetatud oletamiseks, inimeseohver selle vasta tõeasjaks.

Võimalik, et Luce, Frey ja teised endid väidetega saarlaste rahvajutu peale toetavad. Saarlased, näe, jutustavad meie päivini, ennemuiste ohverdatud jumalatele inimesi. Neid ei määratud ometi liisu järele, vaid korra järele, vanemast kuni kõige nooremani. Niisugust ohvrit ohverdati hiites, aga ka mujal, nimelt metsatukkade ääres ja mägede peal, näituseks Jõemäel (Holzmayer, Osiliana lk. 74). Saarlaste uuem põlv on endiseid kombeid liig üleüldistanud; sarnast üleüldist tapmist, kus kõik inimesed aegamööda vanemast peale kõige nooremani jumalale ohverdati, ei ole iialgi ette tulnud. Paremini on ennast vana komme sõrulaste mälestuses alal hoidnud. Sõrulased jutustavad üsna õieti, vanal ajal ohverdanud saarlased sõjavanga (Osiliana, lk. 75).

Soome sugu inimeseohvor.

Soomlaste inimeseohvri kohta leidub üks ametlik asjakiri, mis selle hirmsa kombe kohta seletust annab. Paavst Gregor IX kaebas 1237, et paganalised hämalased vangivõetud kristlasi kas kurjadele vaimudele ohverdavad, sealjuures nende sisikondi välja kiskudes, ehk puu ümber seni jooksutavad, kuni need surnult maha langevad. (Finlands Medeltidsurkunder, nr. 82.)

Nagu näha, tähendas jooksutaminegi omast kohast ohverdamist. Vist tuleb neid puid hiiepuudeks arvata, mille ümber sõjavanga surnuks jooksutati. Porthan ei tea küll otsekohesest inimeseohvrast midagi, tunneb aga juhtumise, et keegi Savo talumees väiksest sõrmest verd Tapiole ohverdanud, et parema kütiõnne saaks (H. G. Porthanin tutkimuksia, lk. 164).

Muidu leiame soomlastelt koguni vähe teateid inimeseohvri kohta. Ainult ehituseohvri kohta on näpunäiteid saadud. Vittangis jutustatakse, et maja aluse panemisel ja maa-aluste vihastumise korral laps tuleb ohver-

dada, kelle hingest siis maa-alune, maahaldjas saab. Kudas laps maa-alustele ohverdati, selle kohta puuduvad teated (Varonen, Vainajainpalvelus muinaisilla suomalaisilla, lk. 158).

Ka laplased ohverdasid muiste lapsi. Kemi järve idaranda hüütakse nüüd Ämmanniemeks, laplased kutsusid seda varem aga Bessousingiks, mis püha asupaika tähendab. Seal teenisid nad oma ebajumalaid ja ohverdasid neile lapsi, tõendab H. Appelgren - Kivalo õp. Fellmani teadete järele 1751. aastast (Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen aikakauskirja V, lk. 53). Olsen teab ühest mehest jutustada, kes oma käega viis hinge surmas ja nende kehad Ailisvare mäele ohverdas, sest et see ta jumal oli. Ka laplaste misjonär G. Tuderus, kelle mälestused 1773 ilmusid, teab lasteohvrust kõnelda (U. Holmberg, Lappa-laisten uskonto, lk. 42).

Muude Soome sugu rahvaste inimeseohvri kohta puuduvad ajaloolised teated. Ostjakkidest teab Strahlenberg jutustada, et nad igal aastal neitsi uputanud Obi jõkke lepituseohvriks (Der Nord- und Östliche Theil von Europa und Asia, lk. 413). Enam teateid saame votjakkide kohta. Ühed teavad, et votjakid vanasti küla kõige vanema ja nõrgema isiku jumalatele ohverdanud, teised, et nad võõra rahva liikmeid ohvriks määranud, kolmandad, et nad jäämineku ajal ühe noore mehe ohvriks uputanud (Смирновъ, Вотяки, lk. 231 j. e.).

Soome uuriija Y. Wichman kuulis votjakkide maal viibides, et Djangurtshi küla rahvas iga kolme aasta takka inimese ohverdanud (Tietoja votjaakkien mytologiasta, l. 35 j. e.). Votjakkide seas valitseda usk, et ühes kohas kauemini ei saa asuda kui 40 aastat, vastasel korral olla tarvis inimene ohverdada (J. Krohn, Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus, lk. 153). Möödaläinud aastasaja lõpupoolel harutasid kohtud kaua aega votjakkide inimeseohvri protsessi.

Germaanlaste inimeseohver.

Rohkem teateid leiame Kesk-Euroopa rahvaste inimeseohvri kohta. Seal ohverdati mõne korra koguni rohkesti. Kõige vanemaid teateid germaanlaste inimeseohvri kohta annab natuke enne Kristust elanud kirjanik Strabo. Tema kirjadest kuuleme, et preestrid sõjaleeris, mõõgad käes, vanga vasta võtsid, pärjatasid ja siis suure katla juure viisid. Üks preester astus katla veere pandud pakule ja löikas katla peale kumardades ta ette katla äärelle tõstetud vangil kõri maha; ohvri verest kuulutas

preester tulevikku. Teised lõikasid vangide kehad lõhki, võtsid sisikonnad välja ja kuulutasid nende najal tulevikku.

Tacituse sõdadekirjeldusest selgub, et Saksamaal sel ajal sõtta minnes töotati jumalatele rohkesti inimesi ohverdada, muidugi selle eeldamisega, et jumalad tingimata siis võidu annavad. Vaevalt saadi esimesi sõjavanga, kui need ju meeleheaks jumalatele ohverdati. Germaani sõjamehed arvasid endid jumalate teenistuses olevat. Tükk islami fatalismust esineb nende ilmavaates: langedes teadsid nad, et jumalus neile surma määranud ja õndsuse annab. Jumalate rohke tasu, oodatav kuldne põli kihutas kõiki julgele võitlusele. Sõtta minnes küsiti esmalt liisu teel jumalateelt, kas sõda nende meele pärast. Jaatavat vastust saades ohverdati palveohvrid; siis kanti jumalate kujusid väe ees ja lauldi jumalate auks laulusid. Kogu sõda sai sedaviisi jumalateenistuse kuju.

Koguni harukorral otsustati vaenu kaksikvõitluse teel, Daavidi ja Goljati viisi. Kui allemannid ja vandaalid teineteisega tahtsid sõda alustada, ütles Allemanni kuningas: „Kui kaua peab sõda kogu rahvast laastama. Ärgu saagu palju rahvast mõlemal pool hukka, vaid parem astugu kaks meie seast sõjariistadega välja ja otsustagu tüli. Kes võidab, see võtku maa ilma sõjata ära!“ Nii jutustab Tours'i Gregor. Paraku tuleb aga niisugust õnnelikku juhtumist erandiks arvata. Tavalisesti tahtsid germaanlased sõjaga jumalatele rohket meelehead teha, neid ohvrite hulga röömustada.

Ei saanud sõjas ettetulnud tapmisest küll, pärast sõda algas veel uus tapmine, jumalatele enne sõda antud töötuse täitmine. Suure võidu järele roomlaste üle heitsid kimberlased kulla- ja hõbedasaagi vette, rebisid riided puruks, uputasid hobused jõkke ja riputasid elusad vangid ohvritena jumalatele puude otsa üles.

Enne Idisiaviso lahingut seletas Armin, kõik roomlased kuulugu vihastatud jumalatele, lubas sellega õieti kõik roomlased jumalatele ohvriks. Sõja ettevalmistus oli enamasti suure joomapiduga ühendatud, kus õllest kihavad pead hõlpsalt palju töotasid.

Varuse võitmise järele riputati vangivõetud ning altariil tapetud inimesed ja hobused puude otsa üles, osa maeti elavalt maha. Vaenlased olid jumalatele töötatud, jumalad pidid oma osa saama. Niisama ohverdasid hermunduurlased võiduusaamise järele Tiusele ja Vodanile nii palju elusaid inimesi ja loomi kui iganes nende kätte võidu puhul sattunud (Hermann, D. Mythologie, lk. 448).

Sõjavanga tapeti kas altaril ehk maeti elusalt maha ehk põletati ära. Argu uputati sohu, äraandjaid ja jooksi- kuid riputati oksa; pajuvõruga pigistati kõri kinni; nende hing langes seega tuulejumalale ohvriks.

Tacitus ütleb (Germania 9), et germaanlased määratud ajal vagaks õiguseks peavad inimesi ohverdada. See tähendab: nad ei ohverdanud mitte ainult sõja ajal, vaid ka rahu ajal, olgu siis, et nende sõjaline iseloom seda rahu ei lasknud sugugi kätte saada. Ülepea kaob nende arvates jumalate viha süüta vere äravalamisel.

Merseburi Dietmar jutustab Seelandi suurest ohvrast: iga 9 aasta takka ohverdati 6. jaanuaril maa- aluste jumalate lepitamiseks 99 inimest ja niisama palju hobusid korraga (Simrock, Deutsche Mythologie, lk. 507). Kuningas Ön vana ohverdas Odinile 9 oma poega, et selle eest ise pika ea saaks (Ynglinga saga 29). Rootslased ohverdasid suure nälja ajal oma kuninga Donaldi jumalate viha lepitamiseks (Grimm, Deutsche Mythologie I, lk. 37). Suurtsugu meeste surma puhul tapeti nende orje ja hobusid, et need peremeest teises ilmas edasi teeniks (Grimm, I. 39). Saksi rahvas määras röövkä- kudelt tagasi tulles liisu läbi iga 10. vangi jumalatele ohvriks (P. Hermann, Deutsche Mythologie, lk. 295). — Gootlaste kuningas Radagais töötas 405. a. Itaaliasse sõtta minnes kõigi ristiiinimeste vere jumalatele ohverdada, kui need talle võidu kingivad. Aastal 539 tungisid franklased Itaalias gootlaste kallale ilma ootamata ja ohverdasid nende naised, lapsed jumalatele sõja uudsohvriks. — Shvaab- lastest kirjutatakse hiljemal ajal, et nad iga aasta 12 krist- last jumalatele ohverdanud. Korra tulnud ränk nälja-aeg- maale. Näljahädast pääsmiseks tehtud otsuseks: kei mitu poega olemas, pidi kõik peale ühe ära tapma, et siis häda rahvast vähem rõhuks (Hermann, D. M., lk. 443). Lääne- Gootimaa asunikud ohverdasid veel 1350 musta surma ilmumise puhul kaks kerjuslast jumalate viha lepituseks (R. Meyer, Altgermanische Religionsgeschichte, lk. 413).

(Järgneb).

Castor fiber ja „kastoorõli“.

(Ühest väiksest veast Kunderl „Looduse õpetuse“ esimeses raamatus.)

Oma „Looduse õpetuse“ esimeses raamatus „Ela- jate riik“ lausub J. Kunder, peatükis kobrast ehk

majajast (*castor fiber*), omal ladusal viisil muu seas järgmist:

„Ta kõhu all on kotikene, kuhu sisse kastoorõli kogub, mis mõnus apteegi roht on.“

Kastoorõli nime üldine tutvus ja kobra perekonnanimi *castor* viisid Kunderi eksiarvamisele, et rohuks pruugitavad kobra kotikesed sisaldavad tuntud kastoorõli. See on Kunderile andeksantav, sest ta ei olnud rohuteadlane, kuid andeksandmata on, et meie rohuteadlased ei ole selle peale juhtinud varemalt tähelepanekut, nii et viga ka „Elajate riigi“ seitsme aasta eest parandatud ja täiendatud teise trükki läks.

See, mis üleüldiselt kastoorõli nime all arstirohuna (ja ka määrdeõlina) tuntud, saadakse *ricinus communis*'e, riitsinuse- ehk imepuu seemnetest — on nii siis taimeõli ja peaks seemneandja taime järgi nimetatama riitsinuseõliks; viimane nimetus on aga meil vähemal tarvitusel, välja tõrjutud, nagu mitmel pool mujal, kuna suurelt jaolt tema aset tõlkena Inglise keelest teistesse keeltesse läinud nimetus *castor oil* täidab.

Mis on siis aga Kunderi kobra kotikesed ja „kastoorõli“?

Kobra kuse-suguelundilises aparadis on, nii isase kui emasel loomal, suguosade ja pära-avanduse vahel kahe-sugused paarilised pirnikujulised kotikesed, millest esimesed, suuremad, on täidetud kangesti haisva, heleda, kollaka või pruunika, õhu käes tumeneva ja kuivava vedela või salvitaolise nõrega, mis nõriseb looma suguosadesse. See kobra kotikeste nõre, rohuteadlase keeli *castoreum*, kobraollus, kobranõre, Vene keeli бобровая струя, Saksa keeli Bibergeil, on juba vanast ajast saadik arstirohuna tarvitusel; meil puudub aga kastoreumi omapärane ja kohane nimetus, ja see ongi üheks Kunderi eksimise põhjuseks¹⁾.

Teised paarilised kotikesed, n. n. õlikotikesed ehk -näärmed, millest Kunder ei räägi, on väiksemad, asuvad

1) Wiedemanni sõnaraamat tunneb küll terve rea kastoreumi nimetusi, sest tol ajal oli see ollus rohkem tarvitusel, kuid mitte ühelgi nendest ei ole seda tabavat tähendust, mis venekeelsel nimetusel „бобровая струя“ ja saksakeelsel „Bibergeil“. Viimase nimetuse moonutus, mis eestlasele midagi ei ütle, leiamegi Wiedemannist: piibergeil, piiberell ja piipril. Edasi — võirahud, nõjavõi, tükis südamerohi, mererõhänd. Ainult üks nimetus tuletab majajast meele, eksliku tähendusega: majaja t. . a. R. W.

kobral uruaugu lähedal, mõlemal pool küljes, ja heidavad uruaugu peale haisvat kollast mesipaksu, rasvataolist ollust, mida tunti ja tarvitati varematal aegadel kobra- ehk piibrirasma nime all.

Viimane on juba ammu tarvitusest kadunud, esimest aga, s. o. k a s t o o r e u m i, pruugitakse veel praegugi erguja kõhuhaiguste puhul, sisaldab hulga mitmesugusid aineid, peale muu, nagu seni tundma õpitud, kuni 2°/_o isesugust viha maiguga eetrilist õli, 12 kuni 60°/_o isesugust vaiguollust, vahataolist kastoriini, süsihaput ammooniumi ja kaltsiumi, vosvor- ja kusihapuid kaltsiume; leitud salitsiin, salitsüül- ja bensoehapped on kobra toidust, puukoortest, pärit.

Tarvituse jaoks tõugatakse kiledest vabastatud kuivatatud kotikesed pulbriks või leotatakse nende puru piirituses, missugune leotis ehk tinktuur kastooreumitinktuuri ja piibri (meie juures mõnel pool isegi „piibli“) tilkade nime all tuntud.¹⁾ Et kobrad kadumas on, Euroopast kadunud ongi, — neid püütakse kalliste nahkade, kastooreumi ja maitsva liha pärast, katoliku usk lubab kobra liha isegi paastuajal süüa, — siis on kastooreumi hind väga kõrgeks tõusnud ja maksab praegu „odava“ Kanaanast kastooreumipulbri 100 grammi (umbes neljandik naela) peale 80 rubla, kalli Siberi ehk Vene kastooreumipulbri 100 grammi koguni peale 300 rubla. Üks kobra kotikene kaalub aga, suuruse järgi, paaristkümnest grammist saja grammini, Siberi kobra kotikesed veidi üle selle.

Varematal aegadel peeti kobra kotikesi ekslikult kobra munakottideks. Vanal ajal usuti koguni, et kobras, kui kütt teda taga ajab, oma haisva „munakoti“ ära hammustab ja minema viskab, et pääseda. Kuid juba Greeka arst Dioskorides (umbes 50 a. p. Kr. s.) lükkab selle pentsiku arvamise ümber.

Seesugusid eesnaha-haisulisi näärmeid on ka paljudel muudel loomadel, nagu mitmesugustel antilopidel, hiirtel, soobliil, tõhul, biisami- ehk muskusekitsel j. t., kuid peale kobra ja muskusekitse näärmete ei ole teised rohuainetena peaaegu sugugi tarvitust leidnud.

Nende ridade otstarbeks oli selle peale tähelepanekut juhtida, et „Loomariigi“ järgmises trükis tuleks kirjutuses kobrast eksitav „kastoorõli“ välja heita ja k a s t o o -

1) Varemalt rohkesti tarvitatud kastooreumitinktuuri nimetati vanasti, nagu Wiedemannist näha, mutterstops-, südame- ja piiprilltropideks. R. W.

reum ehk kobraollus, kobranõre, asemele panna. Ühtlasi ka ära hoida, et mõne muu loomateaduslise õperaamatu kokkuseadja Kunderi viga ei kordaks.

Kadrinas, 8. II. 1917.

R. Wallner.

Keel ja kiri.

Slaavi laonsõnadest Eesti keeles.

„Postimehe“ 9. numbris s. a. leidivas referaadis tahetakse näidata, nagu oleks seal ülesloetud, Eesti keeles tarvitavad sõnad enam-vähem kõik Vene keelest laenatud, mille järele mõni neist sõnadest ju õige hallist ajast võiks pärit olla, ja sellepärast katsub autoreferent V. Ernits oletada, et kokkupuutumised läänesoomlastel venelastega ju Ühis-Slaavi ajal pidid algama. Kus see Ühis-Slaavi pesapaik ja kodukoht oli, kas Traakia orgudes, või Karpaatide jalal Pannoonias, või Sarmaatia tasandikul, ei ole küll lausa öeldud, aga kui võimalusi oletada, et üks kui teine rahvas ja keel teineteist kuidagi on riivanud, talt midagi laenanud või talle midagi annud, see ikka peaaesjalikult mõlemate rahvaste hõimkondade võimalikkudes asukohtades, nii siis umbes Doonau vesiselt viirult kuni Valge mere voogudeni siira-viira ja sihka-sähka joonest kokku puutudes oleks suutnud jälgi jätta.

Mul ei ole siin mõttes tarku iseteadlikka arvamisi ette tuua, aga mul on ometi juhus näidata, et paljud referaadis esitatud sõnakujud ka Läti-Leedu keelega võrreldavad on ja juba mõnda aega tõeasjaks peetud oletust ainult kinnitavad, et läänesoomlased oma esialgses arenemises tähtsal mõõdul peale germaanlaste oma (Gooti, Skandinaavia) nimelt Läti-Leedu esikultuuri mõjude alla olid sattunud, millest siiamani kaunis julgelt järeldada võib, et muinasaja Slaavi mõju kitsamas mõttes üsna tähtsuseta on olnud; et sealtpoolt üleüldse vähe on saadud, meilt sinna vahest aga rohkem kui mitte laenatud, siis ometi edasi on antud. Iga võrdluse tagajärg on aga seda tõenäolisem, mida kõigekülgsemalt võrdlejal mahti on olnud võrreldavat läbi katsuda.

Ettevalmistamata lugejale olgu veel tähendada, et Läti-Leedu keel kui Indo-Euroopa keelkonda kuuluv hõimlane ühes Slaavi keeltega küll ühte rühma arvatakse, oma iseäralise struktuuri (ehituse) poolt aga, mis häälkutesse ja vormidesse puutub, Slaavi keelte „vanema õena“ iseseisvale püsipaigale peatama on jäänud. Viimane nähtus juhib ainult tema suure vanaduse poole.

Hakkan siis refereeritud sõnu uuesti läbi harutama.

1) I k e, Slaavi иго. Et Vana-Vene keele genetiiv ижеce on, siis arvab autor sellest järeldada võivat, et see sõna Vene keeles põlvine vana ja Ühis-Slaavi ajast pärit on, kus veel ж-häälilik r-ks ei muutunud.

nagu hilisemal ajal. Nii siis oleks Eesti ike hilisemal ajal laenatud, kus ж juba r-ks oli muutunud; seega oleks Slaavi vorm vanem kui Eesti oma.

Kui omapärasust mingis keeles seletada, siis küsitakse, kas selle sõna tüvi ja juur kõnesolevas keeles leidub, nii et sellest tüvest ka teisi ühisele ideele vastavaid sõnu saaks luua, tuletada; vastasel korral on võimalust arvata, et üksik sigimata tüvega sõnakuju vahest võõrsilt on laenatud, kuigi sõna ise õige vana. Иго tüvi oleks sel puhul Vana-Vene keeles иж-, praeguses иг-, ja sellele tuleksid nominaalsed ja verbaalsed suffiksi ja lõppude liitumused Juure lisada, kui ühisele ideele lähedaid sõnu ja leksikaalseid üksusi tahetakse tuua. Peale иго ei ole siin aga midagi leida, juur või tüvi ei ole otsekohe teisi võsusid lasknud areneda. Selle poolest on teised Indo-Euroopa keeled õnnelikumad, milleks järgmise etümoloogilise ülevaate teen.

Oma algkuju poolest kõige vanemaks ja puhtamaks Indo-Euroopa keelte kogus peetakse Sanskriti keelt. Sanskriti keeles tähendab *yaj* rakkesse panema (tüvest *jev*, *ju*), *yunakti*, *yunjati* paneb rakkesse, *yugām* ike; L a d i n a keeles: *iungo* rakendan, panen rakkesse, ühendan; *iugum* ike; iu(*y*)mentum veoloom; *iugulum* öla penniluu (ikkealune); *iugerum* Rooma vakamaa; G r e e k a keeles: *seūgnūmi* rakendan, *sūgnōn* ike; L e e d u keeles: *iungas* ike, *iungti* rakendama; L ä t i k. *juhgs* ike, *juhgt* rakendama; *juhāseens* töö-söögivahe (ühe rakendusega); edasi on ike Gooti *juk*, Vana-Ülisaksa *juh*, *joh*, Saksa J o c h, millest tegusõna j o c h e n, ike-stama, on tuletatud. Nagu ettetoodud võrdlusest näha, on ike ja иго täiesti teiste, Indo-Euroopa ühisest keelevarast pärit. Vene keeles aga tarvitatakse sõna иго rohkem üleüldises ja abstraktses mõttes, kui näituseks kellegi kohta minigisugust rõhumist avaldatakse, nagu иго татарское, tatarlaste ike; ike kui r a k e n d u s on Vene keeles harilikult ярмо (ярмъ), mille kohta oma aja tähtsam Vene keeleteadlane Pavski 70 aasta eest tähendas, et see Ladina sõnast *armatus* („riistus“) olla üle tulnud. Liivi keeles on ike *igōs*, *ikst* ikkesse panema, Soome keeli *iso* (*ikoon*) ike, *istūū* ikkesse panema, ikestama; Eestis on ike paiguti ka i g e. Kui oletada, et liivlased Slaavi mõjust eraldatutena sealtpoolt keelelisi laenusid pole teinud, siis oleks ka põhjust arvata, et ike läänesoomlastel teatavas mõttes kaunis omapärane sõna on ja õhtu poolt ühes paljude teiste põllutöö- ja majandusliste sõnadega vanal hallil ajal on laenatud, kuigi Slaavi иго kõlaliselt lähedal seisab. Meile on see sõna nähtavasti rohkem lihasse ja luusse kasvanud kui venelastele.

2) K i m a l a n e, Soome kimalainen. Ma ei usu, et see nimetus Vene sõnast *шмель* Eesti keele oleks ümber tehtud. Ma olen lapsest saadik selles arvamises olnud, et kimalased oma nime sellest haledast ja ärevast suminast (k i m i n, k õ m i n) on saanud, mis nad siis teevad, kui palumata külaline nende meetoopisid sambla seest välja röövib. Selle sumina järele on ka paljud teised keeled kimalasele nime pannud ja oleks siis Dr. H. Koppeli nõue üsna asjakohane, et keeletead-

lane oma arvamistes ka looduse nähtusi ja muid elu-olu tingimisi silmas pidagu. Kimalase nimi on minu arvates onomatopoeetiline, hääli järeleaimav. Kinnituseks olgu järgmine nota bene: Ladina keeles on kimalane *hombus*; see sõna tähendab klassika-aja keeles suminat, pörintat; Prantsuse keeles: *bourdonner* sumisema, *bourdon* kimalane; Saksa keeles: hummeln sumisema, Hummel kimalane; Inglise keeles: hum sumisema, *humble-bee* kimalane, sõna-sõnalt: sumiseja-mesilane. Vene sõna шмель kohta arvab Pavski, et see Saksa Hummel'ist olla tekkinud, otse kui sõna шлемъ sõnast Helm, sest et neil sõnadel Slaavi tüvi puududa. Mina omalt poolt oletaksin tüve шум- (шъм-), nii siis шумѣть, шумѣля = шумѣль = шъмѣль = шмель.

3) Keri ja Slaavi чрево. Slaavi keeles tähendab чрево keha, kõhtu, emahü (uterus), Eesti omas tähendab keri ainult keerulises mõttes mõistet keha, kõht: kerimeest, keritühi; harilikult tähendab keritelingit, välimist kindlat kesta: luukeri, hoonekeri, laeva kerit, sõela kerit, M. Weske luuletustes isegi taeva kerit. Nähtavasti on чрево palju ligemas suguluses Vana-Ühisaksa sõnaga *hruf*, mis keha, ihu tähendab, kuigi järele anda, et чрево varemalt ka чърево = черево võis kõlada ja pealegi ч asemel к võis seista, nii et kere võrdlusega hakkama saaks.

4) Seliger, järve nimi Volga alguse piirkonnas. Kui prof. Sobolevski oletab, et nimi Ühis-Soome keelest sel ajal Vene keele laenatud, kui ж veel г-häälikuks ei muutunud, mil siis laenaja keel alles Ühis-Slaavi keel oli, mida ta nimelt rahva suus leiduva järve teise nime Селижарь'i järele võimalikuks peab, siis tahaksin siin vastu väelda. Järve harilik nimi on Vene keeles Селигеръ, sealt välja jooksva jõe nimi on aga Селижаровка; -овка on harilik Vene kohanimede lõpp, mis nähtavasti alguslisele võõrale nimetusele Селижара'le juure lisati, teda seega omasemaks, kodusemaks tehes. Селигеръ on nähtavasti Lääne-Soome sõnadest selkeä (selge) ja jär(v)i saadud ja kõlas alguses, eestilaadiselt kirjutatud, vististi Selg(e)jär(v)i; sealt välja jooksev jõgi pidi muidugi järve nime kaotama ja sai selle asemel lõpu haara (haru); kombineeritult sai siit nähtavasti Selihara, mis siis loomulikult Vene Селижара'ks muutus. Ei võiks siin mingist Ühis-Slaavi aja laenust juttu olla; Soome element oli sealses ümbruses ajalooliste andmete järele praeguse aastatuhande esimestel aastasadadel alles kaunis elujõuline.

Väited, nagu oleks Eesti keele nimelt kudumisetööstuse oskuse sõnu Vene-Slaavi keeltest laenatud, ei kannata arvustust välja. Kodune käsitöö on sellel alal Vene pool palju vähem välja arenenud olnud, kui Soome-Eesti ja Läti-Leedu tõe juures; praegune Vene maarahvas kannab enamasti odavat vabrikuriiet ja mis kodus on koetud, on meie rahva eskuse seisukohalt õige liht ja primitiivne. Kudumise-abinõud on veel enamasti õige vanaaegsed. Vokki tunti aasta 30 eest veel õige vähe ja teda kutsuti esiti самопрялка'ks, iseketrajaks; kodervarred ei ole veel

praegugi päris välja tõrjutud; telgede ehk kangaspuude aset täidavad harilikult *кросна*, kus ainult lühikesi ja kitsaid kangaid saab kududa, nagu õige vanasti meie peeltel, raamidel, mis kuskil seinä ääres laest alla ripunud ja mille peal ainult kümneküünralisi riidejupikesi kokku punitud. Peelesid olla umbes 100 aasta eest mõni kehva vabatmehe naine tarvitanud, nüüd ei tunta neid enam nimegi järele. Et aga tekstiiltööstuses palju tehnilisi nimetusi leidub, mis Vene omadega teatavas suguluse-vahekorras seisavad, siis tahan siin näidata, et ka Läti-Leedu keeles sarnaseid on.

5) Pi(i)rd, peerg (Liivi *pirg*) on lai ja pikk pilbas, mis kanga lõimesse pannakse, et seda lahedaks hoida. Vene *бердо* on aga Eesti keeles suga, Soome k. *kaide*, Rootsi k. *sked*; teised keeled nimetavad teda harilikult kammiks. Vanasti on ka telgi mõnes kohas Lätimaal birde'ks kutsutud.

6) Koonal, kootsel (*кудель*) on Läti keeli *koðal, sch*, Leedu keeli *kõðas*.

7) Värten (*вертено, веретено*), üldisemalt *kedervars* Läti keeli *k,eda, k,edra*. Ketrama on Läti keeles *wehrpt*.

8) Paase, pamas (Vene *пасмо*) on Läti keeles *pahama (pohama, pahama)*, Leedu *posmas*, Rootsi *pasma*.

9) Põhja-Tartumaa surnuk (*челнокъ*), harilikult süst, süstik sõnast süskama (Liivi k. *süsk*). Selle tähendatud kangalaevukese algkuju oli muidugi ui (sõnast ujuma), nagu teda veel võrgukudumisel tarvitatakse. Ta valmistati kõvast, libedast puust, harilikult metsõunapuust; sealt siis nimi uipuu = uibu, uibo. Surnuka nime ei pea ma Vene omaks; ta võiks nimelt sõnast surnu (süst kirstuks, lõngapool surnuks!) tuletatud olla. Õige vanal ajal õõnistatud puusärkisid sagedasti ühest ainsast jämedast puutüvikust, nagu seda praegugi Lapumaal ette tulla; õõnistamata luipa löödud otsad jäetud pikemaks, et kirstu lõhkemise eest hoida. Niisugusel ummikpuusärgil oli siis lootsiku ehk laevukese (kangasüstiku) kuju. Lapumaal panevat mees oma naise, kui ta teda karistada tahtvat, niisuguses ummik-kirstus kinniseotult mõneks ajaks puu otsa kõlkuma.

10) Niitsed, nitsed, nii(e)d (*ниченки, нитяницы*) on Läti keeles *nihõ, nihõs*.

11) Sõnad kalsud, kalsad, kaatsad on vaevalt Vene poolt laenatud, ennemini on see ümberpöördukt. Kõige primitiivsemad püksid ei olnud muud midagi kui kalsud ehk rätikud, millega reied niuetest saadik kinni mässiti, et ennast külma ja kurja ilma eest varjata. Liivi keeles tähendab sõna *kal* sidet, säärepaela, rätikut. Kalsud tähendavad harilikult vanu riideräbalaid, kalsad püksa, säarikuid. Kaats(ad) (Setu *kaadsa'*) on vist Läti liitsõnast *kahtjauto (kahtja = jalga, auto = rätik, riie)* eestipärase kontraktsiooniga laenatud.

12) Varblane, Soome *varpunen*, Vana-Slaavi *вработъ*, hilisem *воробль* (Poola *wrobel*), Vene *воробей*, Läti *swirbulis*, Leedu *šwirbitis*

on kahtlemata Eesti omapärane nimetus ja sõnast varvas tuletatud. Võrreldagu käpp ja käpulanе — käppadega loom, adjektiivselt: õige silmapaistvate käppadega, nii siis varblane — varvasjalg.

13) Tuukur (Vana-Vene дѣхорь, nüüd хорець) on Läti keeli *dukurs* ja tähendab peale selle veel teatavat karva ehk värvi, nagu Eesti keeleski.

14) Võlu, Soome velho, Vana-Vene волхвъ. Venelased tarvitasid seda nime iseäranis Soome nõidade kohta, nagu ajaloo-teadetest märgata. Läti keeles on see sõna mitmeti välja arenenud; nii tähendavad *weli, welas, welonesschi, weloneki* surnute hingesid, nagu neid sügisel hinge ajal meeles peetakse; *welens* (Leedu *welena*) tähendab hauakülgast, Läti *wels, welns* (Leedu *welmas*) kuradit.

Keedukunsti ja toitude sõnadest on susla (сусло), kvass (квасъ) ja suhkar (сухарь) kindlasti Vene algupära, nad on aga alles hilisemal ajal Eesti keele toodud, nagu paiguti võõrupoolne tsäi (thee). Pi(i)rak, ki(i)ssel on Läti keeles *pihrags, kihasts*, Leedu omas *pyragas, kissius*. Kama nimega on ka lätlaste rahvusline toit tähendatud. Kas vähe tuttav Vene комы sedasama tähendab, on küsitav.

Kaunis vana laen Vene keelest näib lusik, Soome lusikka, olevat ja on kõlaliselt Vana-Vene лъжка'le lähem kui praegusele ложка'le. Lusika haruldasem ja auväärilisem nimetus Vene keeles on лжица. Liivi keeles on lusik kōi, millest järeldada usaldaks, et ka Eesti keeles varemalt mõni sinna poole kõlav omapärasem nimetus on olnud, kui meie selleks esivanematelt pilkavalt tähendatud lõuapuud ei taha võtta ja kulpi ja kula söömaajal käsitamiseks liig mahutuks peame.

Arvan, et ma Eesti-Vene sõnalise laenu vaherkorda natukenegi selgitada olen aidanud. Ja rohkem ma ei tahtnudki.

Jaan Ratas.

Eelmise kirjutuse puhul.

Ühis-Soome ja Ühis-Slaavi rahvaste algkodu võimalik piirkond ei ulata mitte Doonaust Valge mereni, vaid kõigest Karpaatidest ja Vistlast kunni Volga ülema jooksuni ehk vähe põhja poole sellest. Ühissoomlaste ja ühisslaavlaste oletatud vähesed kokkupuutumised on pidanud antud piiride vahemal sündima, arvatavasti Volgale lähemal, nagu ühissoomlaste Balti mere kaldale rändamise teekonnast võiks järeldada, — arvamine, millele prof. Sobolevski seletus Seligeri järve nime kohta võiks ainult toetuseks olla. V. Русскій Филологич. Вѣстник LXIV, 96—100.

Et meil õige palju vanu Läti-Leedu laenusid on, ei tee veel varasemaidki, olgugi juhuslikka, kokkupuutumisi slaavlastega võimatumaks. Iga sõnalaenu ülesseadmisel peab muidugi kõiki praeguseid ja endiseid naabuskeeli arvesse võtma ja neist selle võimaluse valima, mis kõlaliselt kõige lähem on. Selle vastu eksib aga J. Ratas, kui ta

sõna i k e õhtu poolt laenatuks peab, olgugi et kõigis Indo-Euroopa keelis selle sõna esimene silp kuulub ju-, mis ka Eesti laenus oleks pidanud samuti kõlama, nagu Soome sõnas jukka, juke, mis on laenatud Gooti keelest. V. minu seletus J. Jõeveerile „Post.“ nr. 14. s. a. Kirjandus jukka, juke sõna kohta: Finnisch-Ugrische Forschungen XIII, 371 ja T. E. Karstens, Germanisch-Finnische Lehnwortstudien 258.

Et иго on põline vana Slaavi sõna, tõendab esiteks see, et ta on olemas pea kõigis Slaavi keelis: Vana-Vene иго, kiriku-Slaavi иго, Bulgaaria иго, Serbia иго, Sloveeni i g e v, i g o, Tshehi j h o, Kasubi j i g o, v j i g o, Polaabi j e i g ü, Poola ainult kohanimedes, nagu Igo - Lomi; ka kiriku - Slaavi tähe nimi ижица arvatakse siia kuuluvat. Teiseks tõendab seda sõna esimene silp, kus Indo-Euroopa ju on muutunud esiteks *jъ:ks (ъ oli vanast lühike и), siis j mõjul jъ:ks, millest saigi ji ja i. Tõsi küll, õige vanad laenud oleksid võinud vana arenemiskäigu läbi teha, kuid meil pole põhjust oletada, et see põline vana ja tähtis Indo-Euroopa algkeele kultuurisõna oleks slaavlastele võinud tundmatuks jääda. V. Berneker Slavisches Etymologisches Wörterbuch I, 421 j.

J. Ratas on minu seletusest alg - Slaavi r muutumisest ж:ks vastuks aru saanud: ж pole häälikseaduslikult ei Slaavi ega vist muiski keelis kunagi g:ks muutunud. Ka on Ühis-Slaavi g jäänud muutumata a, o ja u ees. Ühis-Slaavi keeles oli nimelt kaks vahelduvat tüve: *ig o s ja *ig e s, ja viimasest on laenatud Soome, Eesti ja Liivi sõnad, veel sel ajal, kus liivlastegi esivanemad olid Ühis-Soome hõimuna kokkupuutumistes slaavlastega. Ainult Liivi keeles leidubki üks vana laen Slaavi keelist, mis on tundmatu muis Lääne-Soome keelis: Liivi lunka ‚jõekäär‘, võrdle Vene лукá samas tähenduses (Dahl II³ 703), endisest ninahäälilise u:ga sõnast.

Et Slaavi sõna иго on välja suremas ja viljatu tuletatud sõnade pooltest, ei tee selle algupärasust sugugi kahtlaseks: samuti on lugu paljudegi algupärase sõnadega, mis üksi jäävad ja vananevad ja mõnelgi korral uutele pealetungijatele teistest keeltest maad annavad. Mõeldagu põlist Eesti sõna pii tähenduses h a m m a s, mis on aga pidanud täitsa üksi jääma ja pea kõik seisukohad Leedu keelest laenatud h a m b a l e ära andma; ainult ikke ja soa pulkade, kammi ja kraasi kidade nimetusel on veel põline Soome-Ugri pii Eesti keeles tarvitusel. V. Thomsen, Beröringer 246 j.

Sõna kimalane pidsid häält järele tegevaks juba Anderson (Verhandlungen der Gel. Estn. Ges. IX, 315), Köppen (Журн. Мин. Нар. Просв. 1886, 8, 229 j.) ja Veske. (Славянофинскія культурныя отношенія 267 j.). Ei ole sellegi kohta kahtlust, et Saksa h u m m e l ja Inglise h u m b l e - b e e on onomatopoeetilised (v. Fick-Torp, Vergleichendes Wörterbuch der indogerm. Spr. III 95).

Vene ш м е л ь pole aga milgi juhtumisel onomatopoeetilisest sõnast шу м tekkinud (v. Gorjajev, Опыт сравнит. этимол. слов. русск. яз. 221),

sest шмель'i õige kuju on чмель, vanemast чьмель, ja see alg-Slaavi vormist kime (v. Berneker I, 167 j.). Murdeliselt on Vene keeles mõnikord ч ja ш ära vahetatud, näit. что ja што, nii ka чмель ja шмель.

Häält järele tegevad sõnad võivad aga samuti vanad olla, alg-suguluses seista, hääleliselt ja vormiliselt areneda ja laenuks tulla, nagu kõik muudki sõnad. Asi näibki nii olevat, et kõik eelpool toodud Indo-Euroopa nimed kimalase jaoks, siis veel Sanskriti çyamala, Vana-Preisi camus, Leedu kamane, kamine metsmesilane, arvatakse koguni Vene комаp 'sääsk' ja Sanskriti camarás 'rööktiv härg' on kõik ühisest Indo-Euroopa häält järeletegevast tüvest *qm-~*qom- arenenud, täitsa häälikseaduslikult.

Eesti kimalane ei või olla Eesti keeles tekkinud: see on vähemalt Ühis-Soome aegne, nagu seda näitavad pea täht-tähelt kokkulangevad Soome kimalainen, Aunuse kimaleh ja Vadja çimolain. Nii pidi see hääle järeletegemine vähemalt Ühis-Soome aegu kimalane sõna looma. See näib aga mulle kahtlane olevat, sest ei kõnelda ju kunagi metsmesilase kimisemisest, vaid sumisemisest ehk põrisemisest. Mulle näib igatahes tõenäitlikumana oletada laenu Slaavi sõnast, mis Soome sõnadega pea täht-tähelt kokku käib, ja mis ise on ka rahva teadvuses oma onomatopoeetilise laadi kaotanud: чмель- sõnale ei vasta miski onomatopoeetiline verb.

Kimalane- sõna küsimuse teeb keerulisemaks veel seegi asjaolu, et sel on võimalikka vastavusi Samojeedi keeltes, nagu prof. H. Paasonen selle peale mu tähelepanekut juhtis: Jurak-Samojeedi hēab, Kamasii-Samojeedi khôb, tähenduses erilane (M. A. Castrén's Wörterverzeichnisse der Samojedischen Sprachen 303). Need sõnad võivad vormiliselt kimalane- sõnaga ühte kuuluda, sest Samojeedi keelis on m tihti p:ks ehk b:ks muutunud ja k h:ks ehk kh:ks. Sel korral aga tuleb kimalases näha ühist Indo-Euroopa-Uraali algkeele sõna, mis oma alguse võis küll hääle järeletegemisest saada, kuid mis hiljemini hääleliselt arenedes tihti oma algupärase onomatopoeetilise laadi kaotas. Laen Slaavi keelist oleks siis küsitav. Samojeedi khôb- sõna juures ei või keegi mingi hääle järeletegemise peale mõelda.

Juhus pole see mitte, et kõik kimalane- sõna vormid niihästi Indo-Euroopa kui ka Soome ja Samojeedi keelis ühise algvormi peale näitavad, mis, nagu juba ütlesin, näib onomatopoeetiline olnud. Kui see hääle järeletegemine igas keeles eraldi oleks sündinud, siis oleksid need sõnad pidanud olema palju ühetaolisemad ja nende lahkumineked poleks mitte keele häälikute ajaloolise arenemise süsteemi järele käinud: Germaani h, Slaavi ч, ш, Samojeedi kh, h, Sanskriti sh ja tsh endisest k:st; Geraami um, Slaavi im, om, Sanskriti am endisest kõlavast m:ist ja Leedu am, Slaavi om endisest o:m:ist, mis kõlava m:g

(vahest õige lühikese eelhäälikuga: *em*) vaheldus; samuti Samojeedi b-endisest *m*: *ist*.

Et onomatopoeetilisi sõnu võib laenata, selle kohta toon näituseks Eesti sõna *kägu*, mida V. Thomsen (Beröringer 172) õigusega laenuks Leedu keelest peab, kus see sõna kuulub *gége*. Muidugi on Leedu sõna ise onomatopoeetiline. Miks aga Eesti *kägu* ei või seda otsekohe olla? Sellepärast, et eestlane ei kuule käo häälitsemises mitte äga e häälikut, vaid ainult *u:d*. Eesti *kukulind*, Soome *kukkuja*, Mordva ja Tšheremissi *kuku* — need on puhtalt onomatopoeetilised sõnad.

Kere kohta tähendan ainult niipalju, et loomulikum on asjade osadid inimese kehaosade järele nimetada, kui vastupidi: mitte mäeselja järele ei nimetata inimese selga ega naelapea järele inimese pead, samuti mitte vankri ehk sõela kere järele inimese kere. Ainult harva ja sedagi naljatoonis tuleb ette, et inimese kehaosadid mingi asja järele nimetatakse, näit. *kodarad jalgade asemel*.

J. Ratas'e antud Селижа р'i seletus on täitsa põhjata: juba iseeneest võimatuna tunduv Селихаара (mille haru see jõgi siis oli, kas järve?) oleks võinud Vene keeles ainult midagi Селигар ehk Селихар, haruldasemal juhtumisel vahest Селивар ehk Селиар taolist anda, sest ainult nii on Lääne-Soome h Vene keele laenatus sõnus esinenud (ühel juhtumisel koguni k: Vene *конда*, tõrvane *mänd'*, Aunuse sõnast *honga*), nagu Dr. Kalima ülemineval aastal ilmunud väitekirjast näha (Die Ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen, lhk. 41). Селижа р'i ei või aga Селиhaarast milgi tingimisel saada.

Prof. Sobolevski seletustele vaidlevad prof. A. Pogodin (Извѣстія отдѣленія русск. яз. и слов. Имп. Акад. Наук X 3, 1—23) ja Kalima (Die Ostseefinn. Lehnw. im Russ. 262) vastu ja oletavad, et ж: häälik sõnas Селижар on hilisema häälikute vahetamise kaudu saadud, umbes nii, nagu viltu kuulmise puhul öeldakse, võrdle Tartu murde klõiatsi pulk (Wiedemann² 312) harilikku pliiats, pleiats asemel: *k:d* ei saa *p:st* häälikseaduslikult kuidagi seletada. Pogodini ja Kalima seletuse maksvuse puhul oleks aga see sõna pidanud kuuluma Селижер. Et see kuulub siiski Селижар, siis peab seda oletama vanaks laenuks, sest гѣ on siin täitsa häälikseaduslikult жа:ks arenenud.

Prof. Pogodin oletab Селигер'i võimalikuks Lääne-Soome algupäraks samuti Selgjäri, nagu J. Rataski. Et aga selle järve nimi on Novgorodi kroonikais varemini Сеперър'gi kuulunud, siis peab Kalima oletatud Särkijärvi kohasemaks: *l:i* ja *r:i* vaheldumine on ju nii harilik asi pea kõigis keeltes, vrld. Eesti õilmed ja Kodavere eiermud, Eesti ära ja Soome älä, Eesti elan ja Mordva eran, Eesti kolm ja Ungari három jne. —

* * *

Moodne kudumistehnika võib ju venelaste juures arenematu olla, kuid see ei tee veel võimatumaks selle põlist vanadust ta algastmel.

Juba Ühis-Indo-Euroopa ajal on kudumist tuntud, nagu seda võib järeldada Indo-Euroopa tüve vebh- 'kududa' laialilagunemisest Greeka, Iraani ja Germaani keelis (v. Fick-Torp III¹ 391 ja Fr. Kluge, Etymol. Wbuch d. deutsch. Spr.⁶ 416). Slaavi keelis puudub küll see tüvi, kuid Slaavi иѣвь (Vene иѣвка), Leedu šeiva, Läti saiva tähenduses kää v lubavad oletada, et kudumist tunti juba Ühis-Slaavi-Leedu aegu.

Piird-sõna on tuntud Soome (pirta, pirto, piirta), Karjala (pirda), Vepsä (bird), Vadja (piirta) ja Eesti keeles; ta tähendab niihästi kanga suga kui kanga peergugi. Sõnad piird ja peerg tulevad aga täielikult lahus hoida, mida juba nende omastavad näitavad: piira ja peeru. Slaavi keelis on tähenduses kanga suga järgmised vormid: Vene бердо, Bulgaaria вчѣдо, Sloveeni ja Tšehhi brdo, Poola bardo, oletatav Ühis-Slaavi ja Vana-Vene бьрдо. Laenu Läti keelest ei või oletada, sest see poleks kõigisse Lääne-Soome keelisse ulatanud. Läti sõna ise võib olla laen Vana-Vene keelest. V. Mikkola Berührungen 84.

Koonal võib ainult Alg-Slaavi ehk Vana-Vene keelest olla laenatud, nagu u näitab, mis praeguses Vene keeles on kadunud. Läti ja Leedu sõnades puudub ninahäälik, Kootsel on algupäraselt hoopis isesõna ja tähendas isesugust vokki, alles hiljemini on teda koonlaga segama hakatud. See on aga laen Vene sõnast кужель, nagu Eesti sõna ts näitab, mida Läti keelest ei saa seletada. V. Mikkola Berührungen 130 j.

Läti sõna keda, kedra on laenatud Eesti sõnast kedr, nagu Soomekehrä, Karjala kežrā, Mordva kištir jne. tõendavad.

Sõna пасмо on olemas kõigis elavis Slaavi keelis, tähendab, ta oli Ühis-Slaavi keeleski. Slaavi keelest on see sõna laenatud Rumeenia, Ungari, Leedu, Läti, Rootsi, Norra ja Ühis-Soome keele. Pikemalt vaadata Mikkola Berührungen zwischen den Slawischen und Westfinnischen Sprachen I, 149.

Sõna surnuk on juba Dr. H. Ojansuu korra Virittäjäis umbes samal kombel seletanud, nagu nüüd J. Ratas. See sõna on aga Vepsä keeles sõrmukka, Permi keelis šuri, v. Donner, Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen I, lhk. 182. Nii lähevad mõlemad seletused vett vedama: sõna juhuslik väline kuju on tahtmata mõtted surnu juure viinud. Ka laenu oletusega Vene keelest olen ma ettevaatamata olnud.

Niied, tüvi niide-, on laenatud Leedu sõnast nytis, nitsed Vene sõnast ниченки, mis on nähtavasti Leedu-Läti sõnaga alg-suguluses. Laenuvõimalus Läti keelest jääb kõrvale, sest niitsed (nitsed) sõna ts:i ei seleta Läti t, küll aga Vene ч; niisi, omastav niiden on aga ka Soome ja Vadja keeleski tuntud, nii siis juba Ühis-Soome ajal Leedu keelest laenatud. V. Thomsen Beröringer 203—204.

Vene КОЛОШИ ei või Eesti keelest laenatud olla, sest see sõna on olemas ka Kiriku-Slaavi, Serbia ja Bulgaaria keeles. Pealegi on teada, et see on laen keskaja Ladina keele sõnast *calcia* 'säärikud'. Liivi kaal peab seletusest hoopis välja jääma, sest selle lõpul puudub s:häälik. V. Mikkola 124.

Kaatsad on eelmisest hoopis eraldada. Sel pole midagi tegemist Läti kahjauts'iga, vaid see on Ühis-Soome aegne laen Vana-Vene, vahest koguni Alg-Slaavi keelest, sest see sõna on olemas kõigis Lääne-Soome keelis, peale Liivi keele. Soome kaatio, Karjala koad'iat, koad'iet, Aunuse koad'ied, koad'iaized, Vepsä kadjad, Ungari gatyа oletavadi Alg-Slaavi pärast *gatja-vormi. Sellest on hiljemini arenenud Vene гачи, millest on nähtavasti hiljemini laenatud Eesti kaatsad ja Vadja, katsat. V. Mikkola 108 ja Shahmatov Извѣстія Имп. Ак. Наук 1911 lhk. 810. Laenu Slaavi keelist tunnistab õigeks ka Berneker I 297. Anderson Verhandl. IX 301 joonealune märkus peab Leedu sõna guces, koguni Saksa hosen-sõna laenuks Soome keelist, vist põhjusega.

* * *

Varblane-sõna kohta on kogu „kirjandus“ olemas. Ungari keeleteadlane Munkácsi arvab, et Lääne-Soome sõna on algupärane, sest seda toetavad Ungari veréb, 'varblane' ja Voguuli vorëp, vorëp, 'vilja sööja öökull'. Slaavi sõnad oleksid laenatud Soome-Ugri keelist (Ethnographia VIII 27). Voguuli sõna läheb aga oma tähenduse poolest eelmistest liiga palju lahku, ja Ungari veréb-sõna seletab Miklosich laenuks Slaavi keelist. V. Die slavischen Elemente im Magyarischen nr. 914 (tsiteeritud Köppeni järele, v. allpool). Eesti sõna peab Miklosich samas paigas laenuks Läti sõnast zvirbulis. Eksiarvamine!

Ka Anderson (Verh. IX 283 j.) peab Soome sõnu algupärasteks, tähenduses „puuksal istuja lind“, ja Slaavi sõnu laenuks Soome-Ugri keelist. Köppen (Журн. Мин. Нар. Просв. 1886, 11, lhk. 43 j.) tähendab selle kohta õigusega, et see seletus on ebatõenäitlik, sest sama nimetus võiks ju pea kõikide lindude kohta käia, kes puuksal istuvad! Parempole ka J. Ratase seletus: varvasjalgseks võiks ju palju suurema õigusega mõnda muud looma ehk lindu nimetada, kelle jalad peaksid igatahes rohkem silma paistma, kui varblase omad.

Veske (Славянофинск. культ. отнош. 201) ja Mikkola (Berührungen 104) peavad Soome-Ugri sõnu laenuks Slaavi keelist. Mikkola arvab siiski, et Soome varpu, varpunen, Karjala varpuni on oma tüve ja lõpuu rahvaetümolooiliselt Soome sõnast varpu, lehtedeta puuksal saanud; samal kombel tohiks siis ka Eesti varblane, varb, omastav varva sõnale nõjatada. Sellegi kunstliku seletuse võiks aga rahuga kõrvale jätta, sest Slaavi keeltes enestes on alused niihästi varb- kui ka värb-kuju jaoks: eelnimetatud sõnad on laenatud Ühis-Slaavi ehk Alg-Vene vorb-tüvest, vrdl. Vene vorb-

бей, Vana-Vene vorobni, Väike-Vene vorobець, горобець, Kiriku - Slaavi vrabni, vrabъць. Sloveeni vrabec, vrabel, Bulgaaria vrabець, Serbia vrabac jne., kuna Vadja värpo, Eesti värb, värblane (neid ei saa varvas-sõnast kuidagi seletada!), Üngari veréb, Liivi verblink, vermlińki oletavad teist Slaavi tüve verb-, vrdl. Valge-Vene вербей, Vana-Vene вербии (v. Preobrashenski Этим. словарь русск. яз. I 96). Smolenski vярбичка nälb Eesti keele mõjul oma kuju saanud. V. Dobrovolski, Смоленский Областной словарь.

Et Slaavi sõnad on algupärased, tõendavad muu seas J. Ratasegi poolt toodud Leedu ja Läti sõnad, mis on Slaavi sõnadega algsuguluses. Miklosich oletabki kõigi nende sõnade jaoks häält järeletegevat, onomatopoeetilist tüve zverb-, mis Slaavi keelis on z kaotanud, v. Etymol. Wbuch d. slav. Spr. 304. Verb- ja vorb- on oma tüvehääliku poolest sarnasuguses Indo-Euroopa ühiskeelest päritud vaheldumissuhtes, nagu Vene несy ja ношу, весy ja воз, Greeka lego, kõnelen' ja logos, sõna' jne.

Varblane-sõna oleks üks näitus selle kohta, et ka onomatopoeetilisi sõnu laenatakse.

Läti dukurs, tuhkur' on laenatud Slaavi дъхорь:ist samuti, nagu Rumeenia dihor, Eesti tuhkur, tuhker ja Soome tuhkuri, tihkuri. Slaavi sõna tuleb algupäraseks pidada sellepärast, et ainult Slaavi keeled selle sõna tähendust seletavad. Дъхорь tuletub nimelt sõnast духъ, дъхъ, 'hais', — nii tähendab tuhkur haisvat looma. Pealegi on sõna pea kõigis Slaavi keelis olemas. V. Berncker I 243.

Läti sõna ei või Eesti sõna algupäraks juba sellegi pärast olla, et Läti k:st ei saa Eesti hk:d seletada, küll aga Vene kõvast x:st. Vrdl. Eesti sahk Vene sõnast соха (Mikkola 164) ehk J. Ratase enese esitatud suhkar Vene sõnast сухарь. Lääne-Soome hk kohta Vene x vastena v. Mikkola 68 j.

Mikkola on tuhkur-sõna kohta arvamist avaldanud, seda võiks tuletada Soome tuhka, Eesti tuhк-sõnast; nii tähendaks siis tuhkur tuhakarva looma. Selle seletuse vastu kõneleb aga Soome vorm tihkuri, mida on aga võimata ühendada tuhк-sõnaga, olgu et Soome i on võorastav Slaavi ъ:i asemel. Kuid Rumeenia sõnas on see samuti, ja siin on meil ilma kahtluseta Slaavi laenuga tegemist. V. Mikkola 174 j.

* * *

Eesti v õ lu algupärasem mood oli *võlho, ja seda võib Vana-Vene вълхвъ ehk veel varemast вълхвъ - kujust seletada; prof. Mikkola arvates selt ajalt, kus ъ ei olnud veel ъ:k s kõvenenud: esimene oleks annud Soome keells i, teine u, kuna ê ja õ midagi vahepealset on (v. Mikkola Berührungen 103 j. ja Shahmatov Изв. Имп. Ак. Наук 1911, lhk. 811 j.). Läti ja Leedu sõnad ei seleta Soome-Eesti algupärast ho:d

sõna lõpul. Nad on nähtavasti algsuguluses järgmiste Germaani keelte sõnadega: Vana-Põhja *valr* 'surnud lahinguväljal', Vana-Saksi *val-dād* 'tapmine', Vana-Kõrge-Saksa *walu-*, *wal*, Kesk-Kõrge-Saksa *wal* 'surnud lahinguväljal, lahinguväli, veresaun', v. Fick-Torp, Wortschatz der germanischen Spracheinheit lhk. 402. Kas ka Leedu *velnas*, Läti *vels*, *velns* siia kuuluvad, on küsitav. Nende tähendus läheb eelmistest sõnadest liiga palju lahku, sest harilikult ei nimetata ju surmumete omaste ja sugulaste hingi sama nimega, nagu kuradit. Ainult siis, kui uus usk vana eest ära tõrjub, muudab ta endise usu jumalad ja head vaimud harilikult kurjadeks.

Slaavi sõna *волхвъ* (esineb Vene, Kiriku-Slaavi, Sloveeni ja Bulgaaria keeles) peavad Miklosich ja Vondrak laenuks Vana-Põhja sõnast *vōlva* 'ettekuulutaja', mille vanem vorm oli **vōlthva*. See sõna seisab aga nähtavasti eraldi Leedu sõnadega kõrvu seatud Germaani sõnadest. V. Preobrashenski, Эт. сл. р. яз. 94.

Sresnevski (Материалы для истор. слов. древнерусск. яз. I 383) on oletanud laenu Soome keelist Slaavi keeltesse, kuid see oleks häälelalt võinud ainult **вельго* ehk **вельхо* anda. Grigorovitsh on seda sõna ühendanud rumeenlaste nimega *волохъ*, *валахъ*, mille germaanlased esialgu keltlastele andsid (v. Gorjajev, Опыт этимолог. слов. русск. яз. 25). Grigorovitsh arvab nimelt, et ohverdamine olevat keltlastelt õpitud. Grigorovitshi seletus on aga foneetiliselt nõrk: *волохъ*, *валахъ* sõnast ei saa *волхвъ*-sõna lõpu *v:d* seletada.

* * *

Leedu *pyragas*, Läti *pirags* on laenu Vene keelest, sest sõna *пирогъ* on prof. Sobolevski arvates tuletatud Vana-Vene sõnast *пыро* 'nisu'. V. Preobrashenski II 60.

Samuti on Leedu *kiselus*, Läti *kihselis* laenu Vene sõnast *кисель*, mis tähendab õieti haput toitu (*кислый* 'hapu') (v. Preobrashenski I 309). Läti keeles on aga hapu *škahbs*, *škahnsch*, *šurs* (v. Ullmanni sõnar.). Leedu keeli on hapu *rukštas* (v. Kurschati sõnar.).

Kama jaoks on Läti keeles Ullmanni sõnaraamatu järele järgmised nimed: *kama*, *kame*, *kams*, *kamus*, *kami*, *kamuputra*. Juba see nimede mitmekesisus lubab oletada nähtavasti mitmekordist, mitmel kohal tehtud laenu kas Eesti ehk Vene keelest, kuna see sõna Leedu keeles puudub. Ka puudub Läti sõnal etümoloogia. Vene keeles tähendab aga *комы* õieti kamajahu tükke, nagu Dahlist võib lugeda. (Dahl II³ 377; v. ka Miklosich, Et. Wb. 126). Seda sõna tuntavat igatahes Lääne-Venemaal, Pihkva, Novgorodi ja Tveeri pool. — Sõna *kama* on olemas Soome keeleski (Lönnoti sõnar. I 473), kuid see tähendab ainult igasugust kribu-krabu kraami, näit. turul ehk mõrsja veimevakas. Siit kamajahuni on aga tähenduse poolest tükk maad. Õigem tundub Eesti keeles oletada laenu Vene keelest.

Lusika algupärane nimetus on Eesti saartel koost, omastav koosta (v. Wiedemann² 361). See on kahtlemata ühenduses J. Ratase esitatud Liivi sõnaga kōi. Ühenduse tõenäitlikkust kinnitab veel saarlaste ja liivlaste geograafiline lähisus.

* * *

Sanskriti keel on ainult kõige varemini üleskirjutatud Indo-Euroopa keel, kuid oma algkuju poolest pole ta mitte kõige „puhtam“: ta on Indo-Euroopa algkeelest palju kaugemale arenenud, kui terve hulk muid keeli, näit. Leedu keel, mis kõige algupärasem on. Ka Kreeka keele täishäälikud langevad pea alati Indo-Euroopa algkeele täishäälikutega ühte, kuna Sanskriti keeles on kõik algupärased lühikesed e:d ja o:d a:deks muutunud: hirmus keel oma a-de paljusega Aaviku seirekohalt!)

* * *

Lõppeks: miks tsiteerib J. Ratas vananenud Pavskit? See pole ju ometi klassik Slaavi keeleteaduses, nagu Miklosich, kelle sügavalt läbikaalutud arvamistest püsib suurem hulk läbi aegade. Praegu peab igitahes Bernekeri ja Preobrashenski etümoloogilisi sõnaraamatuid tundma. Ka Thomseni ja Mikkolat oleks pidanud vaatama, siis poleks tarvitsenud uusi ülesleidusi teha (pealegi tihti poolikult), mis juba enne olid tehtud.

Kõige peale vaatamata on J. Ratas omas kirjutuses siiski mõned huvitavad keelelised faktid kõrvu seadnud, paaril korral naela pihtagi tabanud, mulle põhjust andes omade arvamiste uuesti läbivaatamiseks.

V. Ernits.

Mõned märkused Eesti laensõnade kohta Soome keeles.

Selle aasta Eesti Kirjanduse esimeses numbris lhk. 33–43 on V. Ridala võrdlemisi täielikult refereerinud Dr. H. Ojansuu uurimuse Eesti laensõnade kohta Soome keeles (Suomen kielen tutkimuksen pohjalta I, lhk. 98–202). Ta pole aga üksikasjalisi märkusi teinud Dr. Ojansuu sõnavõrdluste kohta. Arvan, et need on küsimuse arendamiseks tarviltud ja esitan järgnevas need vähesed märkused, mida olen uurimust ugedes leidnud:

Lhk. 163: Tütarsaare mokassa ‚lõpus‘, mokkã ‚lõpuni, ära, otsa‘ < Eesti mokk ‚huul‘. Samasugune sõõmise tähelepanekust saadud kõnekään on Eestiski tuntud: asi on mokas jne. Wiedemannis puudub see.

Lhk. 181: Soomes laialt tuntud saani olevat laen Eesti sõnast, mis oma korda Vene keelest olevat laenatud. Küsimus pole siiski nii lihtne, sest Slaavi sõna pole seegi küllalt rahuldavat seletust leidnud, kõigi katsete peale vaatamata. Kirjandust vaata Preobrashenski, ЭТН-

1) Paari sanskritikeelse lause täishäälikuid üle lugedes leidsin seal 32 a:d, 3 e:d, 1 o, 3 u:d ja 7 i:d.

мологический словарь русского языка II 250. Dr. Jalo Kalima on kat-
sunud Slaavi sõnu seletada õige varaseks laenuks Soome-Ugri keelist
(Wörter und Sachen II 183—185 ja Die Ostseefinnischen Lehnwörter im
Russischen 264), kuid sellele seletusele on Brückner vastu vaieldud (Kuhns
Zeitschrift XLV, 106 j.). Küsimus on igatahes keeruline, juba sellegi
tõttu, et see sõna ka Türgi-Tatari keelis esineb, nagu Dr. Kalima kirju-
tustest lugeda.

Lhk. 182 ja 125: Soome saarekisto ehk saaristo <? Eesti
saarestik, saarik. Selle ühenduse peaks lihtsalt ära jätma, sest
Soome sõna oleks Eestist laenates kõige loomulikumalt *saarestikko
kuulunud, ja seegi oleks võinud Soome oma tuletussõna olla, nagu
saarekistogi.

Lhk. 185: Soome sõnal särpään, särvin, Eesti serbämä,
servama ‚schlürfen, kosten‘ pole vist palju tegu Vene sõnaga щербá
(kala) supp‘, vaid pigemini Lääne-Vene сербать ‚хлебать вслух, звучно‘
(v. Dahl, Толковый Словарь IV⁸ 128), Valge-Vene сербáць, Vana-Vene
серебати-sõnadega; Leedu sriēpti, surpti, Lätis urbt, strēbt on
juba hääleliselt kaugemal. Indo-Euroopa vastete kohta vaata Preobra-
shenski, Этим. слов. II 276. Eelpool nimetatud Vene щербá‘ pole
nendegi sõnadega vist midagi tegemist, sest Vene щ võib tekkida ainult
skj:st, stj:st, ktj:st ehk laenu teel.

Lhk. 191: Soome tolvana-, lollpea‘ < Eesti tolvakas, tol-
van, tõlvand jne. Algupära ‚hämar“. Arvan, et seda sõna võib
aenuks pidada Vene sõnast болван, esimese hääliku äravahetusega,
nagu Tartu murde klõiatsi pulk pliiatsi asemel (v. Wiedemann²
312) ehk Pärnu poolne pussak ‚Vene vöö‘ (v. Wiedemann² 900) Vene
кушак, Vene пуля ‚kuul‘ < Foola kula < Vana-Kõrge-Saksa kula,
Kesk-Kõrge-Saksa kule jne. (v. Preobrashenski, Этим. слов. I 411 ja
II 152). Laenu mõtet toetab Vene sõna iseäralik populäärsus ja Vene
keelest laenatud sõimusõnastiku rikkalikkus Eesti keeles. Vene sõna ise
on laen mingist Türgi-Tatari keelest; selle kaugemaks algupäraks peab
Th. Korsch Persia, P. Melioranski Hiina keelt. V. Preobrashenski I 34.

Lhk. 191 ja 192: Soome tuhli ‚kartul‘ < Eesti tuhl (Hiiumaal),
Eesti-Rootsi tuful, pl. tuflar < Saksa Kartoffel. Sõna esimene
silp on aga juba Saksa keeleski võinud kaduda, nagu ma mingist sõna-
raamatust mäletan, mida mul praegu tsiteerimiseks käepärast pole.

Lhk. 196: vanatorika ‚vanamees‘, Tütarsaarel. Sõna esi-
mene pool on Eesti vana Soome vanha asemel. Sõna teist poolt
peab Dr. Ojansuu laenuks Vene sõnast старик. Raske on aga geograa-
filistel põhjustel otsekohest Vene laenu oletada, vaid siingi peab oletama,
et sõna on Tütarsaarele jõudnud Eesti keele kaudu. Vähemalt Kodaveres
on sõna t a r i k ‚vanamees‘ hästi tuntud.

V. Ernits.

Järelmärkuseks kirjutuse „Tila“ asjus

(„Eesti Kirjandus“ 1917, nr. 1).

Et mõnelt poolt on minult kirja teel küsitud, miks ei esine ülemaalmnimetatud kirjutuses sõna „tila“ muude tähenduste hulgas ka tähendused, torukene ,renn‘ (kannu tila, mahla tila) ja ,kõra, kõlguti, tilguti‘ (kella tila), siis pean tarvilikuks siin nimetada, et „tila“ neis kahes tähenduses niihästi algupära kui ka tähenduse poolest kirjutuses esinevast sõnast täiesti lahus seisab ja ainult kõlalisel Germaani laensõnale „tila“ sarnaneb. Mõlema sõna vahel on niisama vähe ühist kui sõnade pank (jääpank, mullapank) ja pank (= rahaasutus), sarnane (= подобный, ähnlich, gleich) ja sarnane (= haiglane, õrn) ehk salv (viljasalv) ja salv (= võie, määre) vahel.

A. Saaberk.

Kirjandusline ülevaade.

Mait Metsanurk. Toho-Oja Anton. „Maa“ kirjastus. Hind 50 kop.

Oll kord kaks kuningalast, kes kokku ei saanud, sest et vesi liiga sügav oli. Nii lühidalt jutustas Heine nende loo ära. Ollid olemas Montecchid ja Capulettid, kes Romeod ja Juliet kokku ei lasknud saada. On seisuste vahesid, varalisi takistusi, hingelisi ja kasvatuslisi lahkkelisid, mis ühendusesse astumist keelavad. Aga on ka Halliste peremees olemas olnud, kes tütart juba valmisvalitud peigmehele minna ei lasknud, sest et — veimevakk peigmehe lävest sisse ei mahtunud.

Heine kõneles sügavast veest muidugi sünteetilises mõttes, võttis sügava vee mõiste alla kõik võimalikud takistused kokku. Neid takistusi üksikult me ei tunne; ning meil ei ole tarviski neid tunda, sest meie teame, et neid mitmesuguseid ja õige kaaluvaid võib olla. Läheme aga nimetatud taluperemehe juure üle, siis on meil kohe peatakiistus käes — kitsas uks tulevase väimehe talus. Ja imestades naeratame, vaatame terve loo peale kui rumal-upsaka nalja peale, oma tahtmise jumaldamise peale ja ei tea õiguse pärast seisukohtagi võtta, sest naermiseks võib lugu siiski liiga tõsine olla.

Niisamasuguses seisukorras oleme ka Mait Metsanurga Toho-Oja Antonit lugedes. Ka siin on meil üsna võõralaadilise inimesehingega tegemist. Tema teguviis ei käi meieaegse inimese loogikaga kokku. Tahaksime hea meelega uskuda, et Toho-Oja Anton oma Truutaga paari ei saa heita, sest et takistused tema silmis liiga kaaluvad on. Meie silmis aga ei kaalu need takistused mitte midagi.

Mait Metsanurk on enesele nähtavasti ülesandeks teinud seda mõistatuslikku, mida me mõnikord maainimese hinges tähele paneme, selgitada ja meile täielikult arusaadavaks teha. Mõistatuslik on meile

ülema nimega Halliste peremees. Vähem mõistatuslik ehk teine Halliste peremees, kes tulevase väimehega kõik ilusasti juba maha on kõnelnud, kellele väimehe talu meeldib, väga meeldib, kel kaubad juba koos on ja kes tagantjärele päris kogemata küsib: „Ka mõtsa ka om?“ Ja siis, kui eitav vastus tuleb, lühidalt lausub: „Sõs tüdärt ei saa.“

Mõistatuslikeks jääb mulle aga Toho-Oja Anton. Ta ei saa nimelt naist võtta, seda naist, keda ta ihaldab ja igatseb, keda ta lapsepõlvest saadik on ihaldanud, ei saa sellepärast võtta, et tal — kosjasaani külje- puud puuduvad.

Need on isesorti küljepuud, mida tarvis läheb. Ei tohi mitte painutatud olla, vaid peavad kõveraks kasvanud olema. Seda nõuab komme, seda nõuab selle nurga vana pruuk. Toho-Oja Anton aga on vana kombe austaja, on traditsiooni kandja, eeskujuks kõigile vallas, kes põlistest seadustest kinni peavad. Niisamasugune on ka Truuta: uhke oma iseäralikkuse peale, oma uhkuse ja paindumatuse peale. Ja saab sellepärast ka aru, et Anton teda ei või võtta, saab puuduvate külje- puude traagilikkusest aru; ja nii jäävad siis mõlemad ükski.

Ma leian, et Mait Metsanurk enesele liiga raske ülesande on võtnud. Ei ole kerge niisugust tüüpust arusaadavaks teha. Niisugused problemaatilised hinged, nagu seda Toho-Oja Anton on, kuuluvad kuhugi muistsesse ajajärku, on meile juba peaaegu enneajaloolised. Eelarvamistes kinni olevaid inimesi on ka juba sellepärast hädaohtlik kujutada, et meie endid neist nii mitme võrra üle tunneme olevat, nagu eurooplane neegrist. Ja tõepoolest tuleb mulle see saani küljepuude otsimine mingit Aafrika või mõne väga eemal oleva saarestiku püha ja arusaamata pruuki meele, mida orjatakse, mille pärast vaeva nähakse ja mille sisu sulle selgusetaks jääb. Tule taevas appi — täiskasvanud inimene, kes muidu peremehena ja inimesena teistele eeskujuks on, ei saa ilma kõveraks kasvanud kase- puuta armastatud naist kätte! Nii vähe leidlikkust on ses inimeses, kõik on nii kinnine tema juures, et imesta aina! Mees, kes kannikesi või varsakapju korjab, et neid mõttes armsale annetada, peab kõik metsad läbi hulkuma paari roika pärast! Kuulutagu lehes! Ah vaat' ja, me ei teagi, kas ta lehte üleüldse loebki! Aga heakene küll, lehe kaudu siis küljepuid ei saa, aga kas on siis tingimata tarvis talvel kosja sõita? Kevade on ju väga ilus aeg, suvi ka ja sügis niisama! Aga selles kolmas seal on vist küll ikka talv paarimiseks määratud! Ja kurb on näha seda rahva andevaesust, mis selles nurgas seal avaldub. Kui kõveraks kasvanud kased nii otsitav artikkel on, siis võiks ometi inimene ette selle eest hoolt kanda, et nad kõveraks kasvavad. Tellitakse ju mõnel pool puusärgid ette valmis, miks ei kasvata ettenägev rahvas kõveraid kaski? On ju suuri maanurki olemas, kus puid kõve- raks kasvatatakse, et neist tuhandete viisi valmis jalutuskeppisid lõigata, valmis kõvera konksuga! Kas Eesti rahvas tõepoolest tähele ei ole suutnud panna, et puu kõveraks kasvab, kui teda sunnitakse? Või keelas seda jälle mõni tume usukomme?

Seda kõike me ei tea. Meie leiame ainult, et see maanurk seal — keele järele mõni Lõuna-Eesti ja Põhja-Eesti piiripealne koht — ajalooliselt meist õige maha on jäänud. Niisama Toho-Oja Anton. Mait Metsanurk seletab teda meile küll kõlbliselt seisukohalt, paneb meid uskuma, et Anton oma isiklikka soovisid nagu in es alla surudes nimelt selles allasurumises midagi väärtuslikku ja suurt, teistest kõlgist üleulatavat näeb. Ja niisugune isikliku iha allasurumine ongi sagedasti üks kõige raskematest ja uhkematest kõlblise jõu avaldustest. Aga paari teiba pärast?! Ei! Poolehoidmist ei ärata see mees mitte, ainult imestust, võõrastust ja mulgavat üleolekut.

Seejuures ei taha ma aga sugugi mitte salata, et Mait Metsanurk ehk ühte meie kõige olulisemat joont selle mehe kujutamisega on tabanud. Meis võib mõndagi selletaolist kinnist ja piiratut veel sees olla, mis meid väikseid eelarvamisi kalliks paneb pidama. Ja palju võib ehk kaunis sarnaseid inimesi meie keskel veel liikumas olla. Ainult et nad melle nüüd, kus aeg nii kiirelt on sammunud ja rahva iseloomu nii ruttu on muutnud, eranditena, algupäradena ja atavistlikkude nähtustena paistavad.

Võib olla, et Toho-Oja Antoni kuhu suuremat huvi ärataks, kui kirjanik ümbruse ja isiku laiemale alusele oleks seadnud. Kirjandus tunneb õige palju kujusid, kes oma pea patoloogilise iseäralikkuse peale vaatamata — või koguni selle pärast — suurt tähelepanemist ära teerisid. Aga seal on nende kujutus intensiivsem olnud. Tuletan ainult „La bête humaine“ meele. Toho-Oja Anton on aga „charakterstudie“, pealegi väiksemal määral.

Ja jutustamiseviis on otsitud. Ei ole seda ladusust, mis Wilde „Mäeküla piimamehes“, ehk ka siia palju rahvalikka sõnu, iseäranis murdesõnu on kogutud, mis Noor-Eesti vormidega koos lugejas vastuseismist äratavad, sest et see kõik mitte iseenesest ei voola ja hoova, vaid teadliku valiku muljet pakub. Kui sinna juure veel vormid tulevad, nagu seda on „ta istus tema kõrva“, ja lausechitus, nagu „mis ühtki ettevõtetud asja kergeste katki jätta ei lubanud“, kus ometi „kõrvale“ õige on, ja palju eestilisem lausechitus „katki ei lubanud jätta“, siis kahtled, kas mitmed uuendused põhjaliku kaalumise alla on tulnud või niisama kontsessioonide pärast tarvitusele on võtetud. Mulle paistab sagedasti, et neid kontsessioonisid isegi lause rütmuse kulul tehakse. Näituseks: „Jalge all kahisesivad kuivanud lehed, kuulmatalt lendles kolletanud oksteid alla ja latvade nukker kahin oli kui lahkumise-eelne vaikne kõne, saadetud arvaist ohkeist.“ See „arvaist ohkeist“ langeb rütmusest välja. Pikem vorm, vähemalt viimases sõnas, oleks lausele kasulik olnud.

Kõige selle peale vaatamata käib aga „Toho-Oja Anton“ meie parema kirjanduse sekka. Aine peale on tõsiselt vaadatud, käsitamiseviis annab tunnistust tööst, võimisest ja külaelu tundmisest. Aga nagu juba ülemalpool tähendatud, oleks romaani vorm kohasem olnud.

K. A. Hindrey.

Aavik-Ridala „O sõnastik“.

Sügisel Tartust ära sõites pisteti mulle „Eesti Kirjanduse“ poolt pihku vihukene: „O sõnastik. Sõnatüved, kus endine o (kaugemal esimest silpi) tuleks praegose u asemel jälle tarvitusele võtta. Kokko seadnud Joh. Aavik ja V. Ridala.“ Lootes, et veel üsna hiljaks e ole jäänud, palun ennast sellest kohusest siin lühidalt vabastada.

Asi, millest siin jutt, on juba üleüldiselt tuttav — tuttav asjalik kude harutuste ja vast veel enam kerge naljatelemise ning karrikeerimise kaudu. Nõnda võime siin mõne arvustava märkusega leppida.

Autorite ülesanne ei ole krügi kerge olnud: o igasse kohta restitueerida, kus ta varemalt on olnud ja Eesti keeles tuttava häälikuseaduse läbi u:ks saanud. Ainult siis, kui sõna Soome keeles leidub, kus algupärane o on alal hoidunud, on otsuse tegemine kergem. Vastasel korral peab otsus — isegi kui teiste sugukeele sõnastikude-natukene ära tarvitataks — umbkaudne olema. Lõuna-Eesti murded, mille peale autorid oma ütluse järele — ei tea mis põhjustel? — toetavad, ei paku abi, sest et seal esinevat o:d ainult harukordadel tuleb algupäraseks pidada. Ei ole ka imeks panna, et sõnade kõrval rohkesti küsimusemärgisid leidub, ehk küll sõnastik ise veel täiuseni ei ulata, vaid alles tarvivate sõnade keret kujutab. „Esimesena seda laadi katsena“ — ütlevad asja kohta autorid isegi — „on käesolev sõnastik paratamata puuduline: pääle kõheline ja ebakindluste, mida küsimusemärgid ja toppelvormid märgivad, võib ses leiduda ka eksimusi ja väljajäetusi, mida kõiki ei jäta ära otsustamata, parandamata ja täiendamata edesine o elostamisliikumine, kui see elojõuliseks kujoneb.“

Raskusi on jah rohkesti, vahest rohkem kui „elostamisliikumise“ algatajad ette aimanud. Sõnastikku kiirelt läbi silmitsedes olen nimelt järgmised kohad üles tähendanud, kus kokkuseadjadki on oma keelilise eeskuju unustanud: *aru* (Soome *arvo*), *ennego* (varemini *ennegu*, Soom. *ennenkuin*), *hoogo* (Soom. *huokua*), *ido* (Soom. *itu*), *katko* (Soom. *katkun*), *kiboviits* (vrl. Soom. *kipu*), *kidoma* (Soom. *kitumaan*), *kohopiim* (vrl. Soom. *kuuhu-kerma*), *kubu* (Soom. *kupo*), *kuhmo* (Soom. *kuhmun*), *kägu* (Soom. *käkö*), *kõho* (Soom. *kohaun*), *laugo* (Soom. *laukun*), *muho* (Soom. *muhkun*), *neelo* (Soom. *nielun*), *otsego* (varemini *otsegu*, *otsekuu*), *pakk*, *paku* (Vadja *pakko*=*pakk*, puusärk), *pisohänd* (vrl. Soom. *piskuinen*), *põho* (Soom. *pehkun*), *riso* (Soom. *risu*), *vibo* (Soom. *vipu*), *virotama* (Soom. *viruttamaan*). Niisama on kaanelehes otstarbekohasuse näitusena ettetoodud vahe „*valu* (valutamine) ja *valo* (valgus)“ paraku ekslik (vrl. Soom. *luuvalo*).

Olgagi aga sõnastik täitsa kindel ja täieline ja Soome keel selle tarvitajal kas või veel sau-, kõrvapärasem kui kokkuseadjal — siiski oleks raske ette kujutada, et iga o igapäevase tarvitamise juures oma paigale juhtuks. On ju sõnastikus, peale täie tosina muute- ja tuletuslõppude, üle viiesaja üksiku sõnatüve (see arv ulatab täielises

sõnastikus palju kaugemale), ja missugune mälu võiks küll selle ainekogu üle valitseda, liiatigi, kui üksikute sõnatüvede meelepidaja sagedasti isegi Soome keelest toetuspunkti ei leia? Kaanelehe motto: „Kõige raskem, aga ühtlasi kõige kergem uuendus“ jääb mulle tumedaks.

Et juba tegelikud raskused uuenduse läbiviimiseks võimatu suured on, siis ei maksa enam rääkida neist põhjustest, mis asja algatajaid ettevõttele kihutanud. Loodaksin, et neist kõige tähtsam on olnud tung publikumi ja vastaseid radikaalse ettepanekuga üllatada, „et ta oma „kaugelleminevusega“ hulga muid häid uuendusi laseb võrdlemisi süütomina ja võimalikkoina paista“ („Niino ja Maaso“, Järelsõna, lk. 39).

„Elustamisliikumise“ katse aga ise näitab, kahtlasest riisikost, omaenese autoriteedi kaalu peale heitmise hoolimata, et keeleuuenduse töökojas rõõmustaval määral algatusjõudu, julgust ja energiat varjul on. Kuigi vastased sellest suure osa maha sumbutavad, jätkub seda loodetavasti küllalt mitme tähtsa uuenduse läbiviimiseks. Soovitav oleks, et see määratu jõukulutus, mida „o-liikumise“ alg-astmeleghi nihutamine nõuaks, ilma pikemate kaalumisteta vabastataks reaalsemate ülesannete jaoks.

Tuusalas, jaanuarikuul 1917.

Lauri Kettunen.

Vene keele iseõpetaja Igapäevaseks elus tarvilised kõnelemised. Tallinnas, 1916. „Teaduse“ kirjastus. Hind üles tähendamata. Suurus 80 lhk.

Nimetatud raamat on teatavate, osalt vananenud eeskujude järel kokku seatud sarnaste keeletarvitajate jaoks, kellel võimalik ei ole koolipingil Vene keelt õppida. Parem on elava juhataja näpunäidete järel Vene keelt õppida, kui sarnaste „iseõppijate“ abil, nagu kõnealune raamat on. Sissejuhatavad märkused ja seletused foneetika ja etümoogia alalt on tihti eksitavad. Venekeelsete häälikute õige väljaraakimine eestikeelse transkriptsiooni kaudu on võimatu. Tundmata autori seadlust mööda peaksime sõnades жена ja жены hääliku e ühel ja samal viisil välja rääkima, niisama ka sõnades зёрно ja зёрна. Pehmeid umbhäälikuid Vene keeles ei räägita alati pehmelt ja kõvu mitte alati kõvalt, nagu autor arvab: nii ühed kui teised võivad teatavatel korradel kõvendatult või pehmentatult kõlada (näit. плата ja плати, kus esimene т kõvendatult, teine pehmentatult kõlab). Nimi-sõnade käänamisetabeli järel peaks kaasaütlevas моремъ asemel моромъ tarvitama. Tegusõna слыть, mille lõpul niisama -ыть on kui sõna рыть lõpul, peaksime autori eeskujude kohaselt pöörama: слёю, слёшь, kuna õige on слыву, слывешь, jne.

Ärgu siis keegi Vene keele õppimisel „iseõppija“ peale lootma jäägu!

Raamatu kolmas, kõige suurem osa, millel pealkirjaks: Igapäevased elu (?) kõnelemised, võiks vähetundjale keeletarvitajale tema koduses ja ümbruskonna elus, iseäranis linnades, kus venelastega rohkem kokkupuutumist, tõlkesõnastikuna teataval määral kasulik olla.

M. Okas.

Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekroloogid.

Johannes Pulk †.

Johannes Pulk sündis 27. juunil 1884. a. Uulu-Surju vallas Pärnumaal. Esimest õpetust sai ta kohalikus vallakoolis ja pärast Tori kihelkonnakoolis, mille lõpetamise järele ta Mainovo põllutöökooli (Tsherniigovi kub.) astus, kus ta õppimise 1905. a. lõpetas ja ühtlasi ka kooliõpetaja õigused omandas. Koolist lahkudes

valis J. Pulk kooliõpetaja elukutse ja asus 1906. a. algul Saaremaale Kaarma seminaari kooliõpetajaks, kuhu ta seminaari lõpuni, s. o. 1910. a. suveni jäi. Saaremaalt läks J. Pulk Nuustaku Eesti eelgümnaasiumi kooliõpetajaks ja sealt 1911. a. jaanuaris Pärnu Eesti Kooliseltsi eelgümnaasiumi Eesti keele ja maadeteaduse õpetajaks. Sinna jäi ta sõja alguseni. Sõja puhkemisel võeti J. P. esimese mobilisatsiooni puhul tagavaraväeliseks tegevasse sõjaväkke, saadeti aga juba sellesama aasta sügisel Oraanienbaumi lipnikkudokursustele ja sealt, lõpetamise järele, lipnikuna Kaukaasia sõjaväljale, kus ta 14. Kaukaasia kütidepolgus teenides hoolsuse ja agaruse eest mitmed aumärgid sai ja juba staabikapteni ausse tõusis. Seal lõpetas vaenlase püssikuul ta elu 3. okt. 1916. a. kaevikus

sel silmapilgul, kui ta teenistusekohuseid täites kiikriga vaenlase seisukohta vaatles.

J. Pulk oli tõsine töömees oma elukutses, nagu neid vähe leida. Täie jõuga koolitööle andudes oskas ta õpilastes huvi äratada õpetatava aine ja loova töö vastu, oskas neile lahkeks seltsimeheks ja juhatajaks olla. Kaarmal, kus kaunis avar kooliaed oli, püüdis ta koolitöö kõrval õpilasi aiatööga tutvustada. Vaba aja kulutas ta harilikult enese täiendamiseks ja koolitööde ettevalmistamiseks. Vaadete poolest oli ta tuline emakeelse kooli ja uuema kasvatuseteaduse poolehoidja.

Seltsielust võttis J. P. elavalt osa, katsus aga juhtivatelt kohtadelt eemale jääda, et seda rahulikumalt ja ajalikumalt töötada. Iseäranis tegev oli ta karskusepõllul ja haridusetöös väljaspool kooli. — Eesti Kirjanduse Seltsi liige oli J. P. 1909. a. saadik.

Eeskujulik töömees, sateline kooliõpetaja, tõsise, lepliku iseloomuga seltsimees, kellel soe süda kõige hea ja ilusa vastu, — niisugusena mäletavad teda kaastöötajad ja õpilased. Emakeelne kool kaotas temaga agara eestvõitleja ja hoolsa tööõu.

J. Piiskar.

Teated.

Omaaegsel Eesti kirjanikul Mart Soobergil oli 15. märtil s. a. 60-aastane ametiüubel; nii kaua on ta nimelt Audru Võlla valla rüügepanija ametit pidanud.

M. Sooberg sündis Võlla vallas Silde talus. 13-aastaselt hakkas ta Mihkli kirikuvalla kirjutusekoolis käima. 2 aasta pärast jatkas ta oma õppimist Pärnu Ülejõe koolis J. W. Jannseni juhatusel. Rüügepanija esialgse oskuse omandas ta Jõõpre vallas juba alaealisena ja sai siis peagi (18-aastasena) Võlla valla rüügepanijaks.

Täiealiseks saades täiendas ta end oma kutses ja tegi kaelakohtu ning tohtri ees sellekohase eksami. Noores eas oli ta 3 valla rüügepanija. Praegu elab ta oma poja juures Tõstamaa Tõhela külas Teostehansu talus.

1865. aastal andis ta „Esimese Laulutooja“ välja, millele 1883. aastani veel 9 uut annet järgnes. Need sisaldavad vanal kombel seatud kunstlaulusid ja ka rahvaluulet. Muinasjutustid ja lugusid rahva suust ühes omapoolsete lisandustega andis ta 10 annet välja, ühise pealkirjaga „Eesti jututooja“. Tema raamatuid loeti omal ajal suure isuga. Peale selle on ta oma luuletusi veel Jannseni „Perno Postimehhes“ ja mujal avaldanud. Hulk tema enese laulusid on käsikirjas kaotsi läinud.

Ümbruskonna rahva keskel seisis ta omal ajal edumeelse mehena iga hea ettevõtte algatajate ning õhutaajate eesrinna. Selleks kui ka kirjanikpõllul esinemiseks sai ta äratust Adam Petersonilt.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura esimeheks surnud esimehe E. Aspelin-Haapkylä asemele valiti aastakoosolekul 3. märtsil Eesti Kirjanduse Seltsi auliige, Helsingi ülikooli rahvaluule-professor Kaarle Krohn. Abiesimeheks sai ajaloo-professor K. Grotenfelt.

*

Mullu asutati Soomes iseäraline Kalevala selts selle sihiga, et Kalevalat pildistada. Selts on ju ligi 100.000 marka sisse võtnud. Neli isikut kinkisid seltsile igaüks 10.000 marka.

*

Soome kirjanduselehe „Sunnuntai“ numbrites on hakanud Friedebert Tuglase jutt „Ajan henki“ Hilja Tolvase tõlkes ilmuma.

*

Kaasani ülikooli kulul on Mag. Valter Andersoni poolt prof. K. Krohnile pühendatud 524. leh. „Императоръ и аббатъ“ esimene anne ilmunud. Teose teises, pea ilmuvas jaos leiavad selle jutu paarkümmond Eesti teisendit harutamise.

Toimetusele saadetud kirjandus.

Kodune arstimise õpetus. Juhatus haiguste äratundmiseks ja arstimiseks. Kokku seadnud Joh. Wiik. Tallinna Eesti Kirjastuse-ühisuse kirjastus. Pealadu J. Ploompuu juures Tallinnas. 264 lhk. Hind kõvas köites 2 rbl., broscheeritud 150 kop.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за апрѣль мѣсяць 1916 года. Изданіе Ревельской Городской Управы (Данныя Статистическаго Бюро.) Ревель 1916, типографія Г. Калла. 36 стр.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за май мѣсяць 1916 года. Изданіе Ревельской Городской Управы. (Данныя Статистическаго Бюро.) Ревель 1916, типографія Г. Калла. 35 стр.

Karjaparandamise pööjooned. Kirjutanud cand. agr. J. Hünerson. „Põllutöölehe“ kirjavara nr. 9. Põhja-Liivimaa Põllutöö-keskseltsi kirjastus Tartus, 1916. 28 lhk. Hind 12 kop.

Eesti põllumehe veiste tõuraamatud. Lisa: 1914. ja 1915. aastal tõuraamatutesse võetud loomade nimekirj. Kokku seadnud agr. J. Mägi. Tartus, 1916. Eesti kirjastuse-ühisuse „Postimehe“ trükk. 36 lhk.

A. Котомкинъ-Савинскій. Князь Вячко и меченосцы. Историческая поэма изъ эпохи войнъ XIII-го столѣтія. Завоеваніе нѣмцами Прибалтійскаго края. Петроградъ 1916. 136 стр. Цѣна 1 руб.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за іюнь мѣсяць 1916 года. Изданіе Ревельской Городской Управы. (Данныя Статистическаго Бюро.) Ревель 1916, типографія Г. Калла.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за іюль мѣсяць 1916 года. Изданіе Ревельской Городской Управы. (Данныя Статистическаго Бюро.) Ревель 1916, типографія Г. Калла. 36 стр.

- Jaan Lõo. Nägemised. Divis Manibus. Tartus 1916, E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk. 80 lhk. Hind 120 kop.
- Городское хозяйство Ревеля 1905—1915. Издание Ревельской Городской Управы. VIII + 192 + 154 + 164 стр.
- Tara Tuleõrjujate Selts 1900—1915. E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk Jurjevis. 40 lhk.
- Om de västfinska folkens urhem och deras flyttning därifrån. Ett bidrag till fragans belysning af K. B. Wiklund. Le Monde Oriental X. 1916, extrait, pag. 165—180.
- Карточная система въ г. Тульѣ. Организация и программы переписи населенія. Изданіе Тульской Городской Управы 1916.
- А. Черданцевъ. Указатель къ томамъ I—XXX Записокъ Уральскаго Общества Любителей Естествознанія въ г. Екатеринбургѣ съ 1871 года по 1910 годъ. Екатеринбургъ, 1911 г. 58 стр.
- Владимиръ Толмачевъ. Древности Восточнаго Урала, матерьялы по первообытно и исторической оытовой археологии Зауральской части Пермской губерніи. Ч. I и II. Екатеринбургъ, типографія Е. Н. Ершова и Ко. 1914. Стр. 193—225 и 149—266.
- Посмертныя записки (1875—1885 г.) Михаила Викторовича Малахова. Вторая серія. 80 стр. Цѣна 40 коп.
- Извѣстіе о Чудскомъ селищѣ близъ села Кудымкорскаго. Извлеченіе изъ письма А. Е. Теплоухова. 4 стр.
- Замѣтки о нѣкоторыхъ доисторическихъ предметахъ, найденныхъ въ Уральскомъ краѣ. О. Е. Клеръ. Стр. 145—152 „Записокъ Уральского Общества Любителей Естествознанія“ т. VII, вып. 4.
- Объяснительная записка къ этнографической картѣ Пермской губерніи, составленной И. Г. Остроумовымъ въ 1891 году. 6 стр.
- Johanna Kitzberg. Halla-õõ. Välja annud A. Kitzberg Tartus 1916, „Postimehe“ trükk. 77 lhk. Hind 1 rbl.
- Jõulu Album 1916. Kirjastuse-osaühisus „Unikat“, Petrogradis, Rusovskaja uul. 13. 32 lhk. Hind 70 kop.
- Eesti Rahva Museum 1915. Eesti Rahva Muuseumi väljaanne nr. 12, 1916. 50 lhk.

Oiendus.

Kirjatükk „Kus oli Kanavere (Konnavere) lahing a. 1343?“, mis 1914. a. „Eesti Kirjanduse“ 3/4. nris lhk. 83—84 ilmus, ei ole mitte A. Jürgensteini kirjutatud, nagu nim. nri kaanel sisujuhatuses teatatud, vaid selle artikli autor on A. Thomson.

12. mail 1917 suri Kolga-
Jaanis meie auliige ja kaua-
aegne esimees

Willem Reiman.

Raskes leinas

Eesti Kirjanduse
Selts.